

Vie, tuo, etsi ja todista

Kaupunginpalvelijoiden työtehtävät julkisen vallan kantavana voimana Ruotsin
suurvaltakauden alkupuolen Turussa

Karoliina Nurmio

Pro gradu –tutkielma

Filosofian maisteri, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Marraskuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Suomen historia

Karoliina Nurmio

Vie, tuo, etsi ja todista. Kaupunginpalvelijoiden työtehtävät julkisen vallan kantavana voimana Ruotsin suurvaltakauden alkupuolen Turussa.

Sivumäärät: tutkielman sivumäärä 53, liitteiden sivumäärä 1

Tämä hallintohistorian alaan kuuluva tutkimus käsittelee paikallishallinnon rakentumista suurvaltakauden Ruotsissa. Tutkimusongelmaa lähestytään kaupunginhallinnon alimman tason virkamiehiin kuuluvien kaupunginpalvelijoiden suorittamien työtehtävien kautta. Lähdeaineistona tutkimuksessa on käytetty Turun raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden pöytäkirjoja vuosilta 1639—1641. Tutkimusmenetelmänä ovat kvalitatiivinen sisällönanalyysi ja historiantutkimuksellinen päättely, joiden avulla analysoidaan kaupunginpalvelijoiden työtehtäviä ja niissä esiintyviä toistuvuuksia. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miksi kaupunginpalvelijoiden virka oli olemassa, mitä työtehtäviä he tekivät ja miten heidän työskentelynsä vaikutti paikallishallinnon toimintaan.

Suurvaltakauden Ruotsissa paikallishallintoa kehitettiin aktiivisesti kasvavan suurvallan tarpeisiin. Tämä tarkoitti byrokratian ja sen seurauksena erilaisten virkamiesten määrän lisääntymistä. Sen lisäksi, että kaupunkien hallinto huolehti kaupungin pyörittämiseen liittyvistä asioista, vastasi se samalla myös oikeusjärjestelmän toiminnasta. Kaupunginpalvelijat suorittivat monipuolisesti erilaisia työtehtäviä, joiden tarkoituksena oli tukea muun hallinnon toimintaa ja mahdollistaa sen sujuvuus. Kaupunginpalvelijoiden työ oli merkityksellinen, koska ilman henkilöä, joka huolehtii suorittavan tason työtehtävistä, esimerkiksi rangaistusten toimeenpanosta, ei oikeuslaitos voi toimia uskottavasti.

Avainsanat: varhaismoderni aika, hallintohistoria, paikallishallinto, julkinen valta, vallankäyttö, virkamiehet, valtarakenteet

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Kaupunginpalvelijoiden työtehtävien yhteiskunnallinen merkitys	4
1.2	Suurvaltakauden vaikutukset paikallishallinnon kehitykseen Turussa	9
1.3	Hallintohistoria ja aiempi tutkimus uuden ajan alun virkamiehistä	12
1.4	Lähteet ja metodit	15
2	Julkisen vallan rakentuminen varhaismodernissa Ruotsissa	19
2.1	Virkamiehet sosiaalisen järjestyksen ylläpitäjinä ja hajottajina	19
2.2	Turun kaupunginpalvelijat ja heidän toimintaansa ohjaavat säädökset	21
2.3	Kaupunginpalvelijoiden asema suhteessa muihin virkamiehiin	23
3	Julkisen vallan kasvot kaupunkilaisille	26
3.1	Kaupunginpalvelijoiden ja kaupunkilaisten haastavat kohtaamiset	26
3.2	Alemman tason virkamiehen rakentuva auktoriteetti	27
3.3	Sosiaaliset taidot kaupunkilaisten arvostuksen perustana	31
4	Rangaistusten toimeenpano konkretisoimassa julkista valtaa	34
4.1	Kaupunginpalvelijoihin kohdistuneet odotukset	34
4.2	Todistamisen rooli julkisen hallinnon uskottavuuden ylläpitämisessä	35
4.3	Rangaistusluontoisten maksujen valvominen	39
4.4	Kaupungin rajat rangaistuksen välineenä	41
4.5	Vankeusrangaistuksen yleistymisen yhteiskunnan kehityksen mittarina	46
5	Hidas siirtymä kohti luotettavien virkamiesten valtaa	49
	Lähteet	52
	Liitteet	57
	Liite 1. Luettelo Turun keskeisimmistä kaupunginpalvelijoista 1639—1641	57

1 Johdanto

1.1 Kaupunginpalvelijoiden työtehtävien yhteiskunnallinen merkitys

Syyskuun 14. päivä vuonna 1639 Turun kämnerinoikeudessa käsiteltiin Agnis-nimisen piian pahoinpitelyä. Kaupunginpalvelija Matts ja mies nimeltä Nils Frisilen todistivat nähneensä piialla neljä pientä, viilalla tehtyä haavaa tämän käsissä ja kasvoissa sekä kolme suurta mustelmaa, jotka olivat peräisin vasaran iskuista. Piian isäntä seppä Märten tuomittiin teosta sakkorangaistukseen sekä maksamaan piialle tämän koko vuosipalkka.¹ Palkollisten asema ei ollut uuden ajan alussa erityisen hyvä suhteessa heidän isäntäväkeensä. Heidän roolinsa oli täyttää heille asetetut velvollisuudet. Palvelusväkeä kohdeltiin pääsääntöisesti ankaran asiallisesti, mutta myös ruumiillinen kuritus sallittiin, jos se liittyi työntekoon opastamiseen.² Agnisin tapaus osoittaa, että myös ylilyöntejä tapahtui eikä kaikkea tarvinnut palkollistenkaan sietää ja isäntä oli mahdollista saada vastaamaan laittomista teoistaan oikeudessa.

Agnisin pahoinpitelyn oikeuskäsittelystä nousee esiin kaupunginpalvelija Mattsin rooli. Aikana, jolloin ei ollut poliisilaitosta, jossa käydä tekemässä kirjallinen rikosilmoitus kuvauksineen, puhumattakaan kameroista, joilla taltioida pahoinpitelyn jäljet todistusaineistoksi, oli oikeudenkäynnissä oltava todistaja, joka vahvisti, että uhrin haavat vastasivat sitä, millaiset ne olivat tapahtuman hetkellä olleet. Aikakauden lainsäädäntöön oli nimittäin kirjattu, että eriasteisilla vammoilla oli vaikutusta pahoinpitelystä annettavaan tuomioon. Ilman henkilöä, joka todistaisi, millaiset vammat oli tuotettu, ei oikeus voisi toteutua niin syytetyn kuin uhrinkaan näkökulmasta. Miten voitaisiin tuomita, jos ei ole varmuutta, mistä tuomita?

Tästä muodostuu lähtöasetelma ja hypoteesi pro gradu -tutkielmaani: Kaupunginpalvelijat ja heidän työtehtävänsä olivat välttämättömiä oikeuden toteutumiselle, uskottavasti lakien noudattamiseen perustuvan järjestelmän ylläpitämiselle ja siten koko julkisen hallinnon toiminnalle uuden ajan alussa. Tutkielmani näkökulmassa huomioidaan myös se, että julkista hallintoa ei voi olla olemassa ilman hallittavia, heitä joihin valtaa käytetään. Tarkastelemalla kaupunginpalvelijoiden asemaa alimman tason virkamiehinä sekä heidän suorittamiaan työtehtäviä, on mahdollista luoda kokonaiskuva siitä, mitä julkinen hallinto vaatii

---

¹ KA z:171, TKO 14.9.1639.

² Nygård 1989, 109—111.

toteutuakseen, miten julkisen vallan käyttö oikeutetaan ja millaisia vaikutuksia näillä on vallan käytön kohteena olevien ihmisten elämään.

Kaupunginpalvelijat olivat alimman tason virkamiehiä, mikä tarkoitti sitä, että heidän tehtävänä oli tehdä se, mitä muut virkamiehet eivät tehneet, mutta mitä oli tehtävä, jotta nämä saattoivat tehdä omat työtehtävänsä. Kaupunginpalvelijat *veivät* kaupungin rajojen ulkopuolelle karkotusrangaistuksen saaneet. He *toivat* oikeuteen henkilöt, joita sinne tarvittiin. Jos henkilön olinpaikka ei ollut tiedossa, he *etsivät* hänet. *Todistamalla* oikeudessa, miten asiat olivat tapahtuneet, he varmistivat oikeuden toteutumisen. Jokainen heidän työtehtävänsä oli välttämätön, jotta oikeuslaitoksen oli mahdollista toimia ja siten julkisen vallankäytön toteutua.

Tämä tutkimus käsittelee kaupunginpalvelijoiden työtehtävien ja aseman kautta näitä oikeuslaitoksen toiminnan kannalta välttämättömiä taustaprosesseja Turussa suurvaltakauden alkupuolella. Tutkimuskysymykseni ovat, miksi kaupunginpalvelijan virka oli olemassa, mitä he tekivät ja mikä heidän merkityksensä oli ajan yhteiskunnalle. Analysoin tutkimuksessani kaupunginpalvelijoiden virkatehtävien roolia osana julkisen vallankäytön kokonaisuutta ja selvitän suorittavan työn tekijöiden roolia oikeuden toteutumiselle sekä julkisen vallan rakentumiselle.

Vallalle ei ole olemassa tarkkaa määritelmää, mutta se voidaan nähdä ainakin vaikuttamisena, mahdollisuuksina, suhteina ja kykyinä. Julkinen paikallistason valta on vielä haastavammin määriteltävissä. Jos valtiollinen valta voidaan määritellä väkivallan monopolin kautta, ei paikallistasolla tällaista mahdollisuutta ole. Sen sijaan julkinen paikallistason valta voidaan nähdä syntyvän prosessissa yhdessä legitimitetin ja auktoriteetin, eli alamaisten muodollisen kunnioituksen, kautta.³ Tässä Turun kaupunkiin keskittyvässä tutkimuksessa julkinen paikallistason valta ymmärretään mahdollisuudeksi vaikuttaa Turun kaupungin ja siellä asuvien ihmisten toimintaan, mikä on peräisin kaupungissa asuvien ihmisten hyväksyntään siitä, että heihin kohdistuu vaikuttamista näiden ihmisten toimesta.

Tutkimus etenee laajemmalla tasolta konkreettisempaan. Käsittelen ensin kaupunginpalvelijoiden näkökulmasta virkamiehistön aseman muutosta ja hallintoon liittyvää valtarakennetta varhaismodernina aikana. Tämän jälkeen tutkimuksessa analysoidaan kaupunginpalvelijoiden ja kaupunkilaisten suhdetta sekä tämän ruohonjuuritason toiminnan

---

³ Haikari 2009, 22.

vaikutusta siihen, millaisena julkinen hallinto näyttäytyy ulospäin. Lopuksi käsitellään kaupunginpalvelijoiden konkreettisia työtehtäviä ja näiden merkitystä oikeuslaitokselle sekä hallinnon toteutumiseksi.

Tarkastelemalla kaupunginpalvelijoita ammattikuntana, tutkimukseni tarjoaa uutta tietoa oikeudenkäynteihin ja julkiseen hallintoon liittyvistä suorittavan tason työtehtävistä. Vastaamalla oikeushallinnon toteuttamiseen liittyviin kysymyksiin, tarkastellaan samalla kaupunginpalvelijoiden roolia oikeushallinnossa, heidän työtehtäviään ja merkitystään sekä viranomaisten välistä yhteistyötä, esimerkiksi kaupunginpalvelijoiden ja pormestarien yhteistyössä hoitamia virkatehtäviä. Tutkimukseni vastaa siten myös kysymykseen, mitä julkisen hallinnon toteutuminen vaati käytännössä. Miten syytetyt saatiin paikalle oikeudenkäynteihin, mitä tehtiin ennen oikeudenkäyntejä, niiden aikana ja jälkeen sekä miten rangaistusten toimeenpano tapahtui?

Julkisen hallinnon sekä oikeudenkäyntien taustaprosessien ja kaupunginpalvelijoiden tehtäväkentän lisäksi tutkimukseni ottaa huomioon näiden vaikutuksia arjen kokemukseen analysoimalla niitä kaupunginpalvelijoiden virkatehtäviä, joissa he ovat yhteydessä kaupunkilaisiin. Nykyajasta löytyy useita esimerkkejä siitä, miten suuri vaikutus alemman tason viranhaltijoilla on ihmisten arkiseen elämään. Viranhaltijoiden toiminta perustuu säädettyihin lakeihin, mutta käytännön työhön liittyy paljon harkinnan mahdollisuuksia, millä ei ole välttämättä paljoakaan tekemistä niiden aatteiden ja merkitysten kanssa, jotka ovat lainsäädäntötyössä vaikuttaneet. Tutkimukseni osoittaa, että tämä tilanne on ollut samankaltainen myös 1600-luvun alkupuolella. Sillä, kuka on ollut vallassa, millaisia lakeja on säädetty ja ketkä lainsäädäntöprosessiin ovat osallistuneet, ei ole välttämättä ollut niin suurta merkitystä arjen kokemuksen kannalta, kuin sillä, ketkä lakeja ovat käyttäneet ja millaista virkamiesten toiminta on ollut.

Tässä tutkimuksessa puhutaan 1600-luvusta sekä uuden ajan alkuna että varhaismodernina aikana. Molemmat ovat vakiintuneita termejä kuvaamaan kyseistä noin 1600-luvun alusta 1800-luvun loppuun kestänyttä ajanjaksoa, jonka aikana tapahtui hidas siirtymä esimodernista moderniin yhteiskuntaan. Vaikka jaottelu erilaisiin aikakausiin on keinotekoisia, on se silti myös tärkeä historiantutkimuksen työkalu, koska se havainnollistaa erilaisia historiallisia jatkumoa ja murroskohtia.⁴ Tässä tutkimuksessa keskeinen yhteiskunnallinen murroskohta

---

⁴ Toivo & Miettinen, 2021, 12.

on julkisen hallinnon keskittyminen ja sen kautta tapahtunut yhteiskunnan byrokratisoituminen. Julkisen vallan palveluksessa työskennelleiden määrä kasvoi rajusti uuden ajan alussa, kun julkinen hallinto tehostui ja muuttui kattavammaksi. Tämä näkyi erityisesti alemman tason virkamiesten määrän kasvussa ja julkisten hallintotehtävien siirtymisessä muidenkin kuin vain perinteiseen eliittiin kuuluneiden henkilöiden hoidettaviksi.⁵

Tutkimukseni lähdeaineistona ovat Turun raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden tuomiokirjat vuosilta 1639—1641. Aikarajaus perustuu siihen, että Turun kämnerinoikeuden tuomiokirjat ovat säilyneet vuodesta 1639 alkaen. Kämnerinoikeudet olivat raastuvanoikeuden alioikeuksia ja niissä käsiteltiin sovittelu- ja järjestysasioita sekä vähäpätöisiä oikeusasioita, kuten tappeluita, kunnianloukkauksia ja velka-asioita.⁶ Koska oikeusasteet erosivat toisistaan niissä käsiteltävien asioiden suhteen, on oleellista tarkastella kaupunginpalvelijoiden toimintaa molemmissa oikeusasteissa, jotta voidaan saada heidän tehtäväkentästään ja merkityksestään kattava kokonaiskuva.

Temaattisesti tutkimukseni rajautuu käsittelemään kaupunginpalvelijoita viranhaltijoina ja puhtaasti heidän työnsä kautta. Uuden ajan alussa työ määritti hyvin pitkälle yksilön identiteettiä. Henkilö, joka teki raskasta ruumiillista työtä, oli erilaisessa asemassa kuin henkilö, joka antoi hänelle käskyjä. Nämä kaksi henkilöä luokiteltiin ja heitä kohdeltiin muiden ihmisten taholta aivan eri tavoin.⁷ Julkisina viranhaltijoina kaupunginpalvelijoiden työn antama asema poikkesi kuitenkin pääsäännöstä. Heillä on työssään valtaa käskää sekä ruumiillisen työn tekijää että tämän käskyttäjää. Muissa asioissa tällaista valtaa ei ollut eikä alemman tason virka riittänyt tuomaan heille yleistä arvostusta tai asemaa.

Alempaan virkakuntaan kuuluvina kaupunginpalvelijat olivat hallintohierarkian pohjalla. Heidän asemansa oli verrattavissa kaupungin vahtimestarin ja teloittajan kanssa.⁸ Työtehtävät olivat rutiininomaisia ja luonteeltaan järjestelmää ylläpitäviä toisin kuin ylempänä hierarkiassa olevien pormestareiden sekä raatimiesten, joiden työtehtävät olivat monimutkaisempia ja vaativat tapauskohtaista harkintaa.⁹ Alemman tason virkamiehiä koskevaa tutkimusta on tehty verrattain vähän, ja tutkielmani vastaa tähän tutkimusaukkoon

---

⁵ Ågren 2017 b, 2.

⁶ Välimäki 2014, 2.

⁷ Ågren 2017 a, 10.

⁸ Karonen 1995, 94—95.

⁹ Karonen 1995, 84.

antamalla kaupunginpalvelijoiden kautta äänen heille, joita ei aiemmin ole kuultu. Tämä on merkityksellistä, koska ilman ymmärrystä tavallista ihmistä lähimpänä olevasta julkisen vallan käytöstä sekä niistä rajapinnoista, joissa hallinto ja hallittavat kohtaavat, jää saavuttamatta suuri osa aikakauden ihmisten kokemusmaailmasta.

Tämän tutkimuksen näkökulmana on enemmän kaupunginpalvelijuus virkana ja tämän viran hoitamiseen liittyvät yksityiskohdat kuin kaupunginpalvelijoina toimineet henkilöt tai näiden henkilöiden toiminta virkatehtävissä. Tästä huolimatta tutkimuksessa tulee huomioida tietyt tutkimuseettiset näkökohdat. Keskeisin eettinen pohdinta tämän tutkimuksen osalta liittyy siihen, miten tunnistettavasti kaupunginpalvelijoita ja muita henkilöitä käsitellään.

Ihmistieteissä on aina harkittava tarkasti, millä tunnistettavuuden tasolla tutkimuskohteista kirjoitetaan. Perinteisesti on katsottu, että julkisissa tehtävissä toimineita ja merkittäviä hallintovallan käyttäjiä koskee matalampi yksityisyydensuoja kuin tavallista kansaa.¹⁰

Kaupunginpalvelijoita alemman tason virkamiehinä ei kuitenkaan voida pitää merkittävinä hallintovallan käyttäjinä samalla tavalla kuin esimerkiksi kuninkaita tai kaupunkien pormestareita, eikä heidän yksityisyydensuojansa näin ollen ole matalampi.

Kutsun kaupunginpalvelijoita tässä tutkimuksessa heidän omilla nimillään silloin kun tapaukseen liittyvän kaupunginpalvelijan nimi on tiedossa. Tämän tutkimuseettisen valinnan perusteena on se, että vaikka tutkimus keskittyy kaupunginpalvelijoiden virkaan, en ole halunnut sivuuttaa kokonaan virkaa hoitanutta henkilöä. Kaupunginpalvelijat, kuten muutkin virkamiehet, olivat ihmisiä, jotka tekivät työtään omalla persoonallaan parhaan kykynsä ja taitonsa mukaan, ja joiden toiminnalla oli vaikutusta muiden ihmisten toimintaan.

Kaupunginpalvelijoiden nimien häivyttäminen tutkimuksesta tekisi heistä kasvotonta massaa, mikä vaikeuttaisi heidän työnsä sosiaalisen ulottuvuuden havainnollistamista. Samasta syystä myös muista kaupunginpalvelijoiden työympäristöön liittyvistä ihmisistä kirjoitetaan heidän nimillään.

Tutkimuksen toinen keskeinen eettinen kysymys on se, mitä ja miten heistä kirjoitetaan. Sen lisäksi, että kaupunginpalvelijat toimivat vuorovaikutuksessa toisten julkishallinnon virkamiesten kanssa, he olivat tekemisissä myös rikoksen uhrien ja lainrikkokojien kanssa. Vaikka tutkimusajankohdasta ja silloin tapahtuneista rikoksista on lähes 400 vuotta aikaa, on näillä ihmisillä silti oikeus tulla kohdelluiksi kunnioitettavasti. Tästä syystä kirjoitan

---

¹⁰ Vainio-Korhonen 2017, 32.

kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin liittyvistä oikeustapauksista vain niiltä osin kuin se on kaupunginpalvelijoiden ja julkisen hallinnon toiminnan ymmärtämisen kannalta välttämätöntä. Lisäksi nämä tapaukset sidotaan laajempaan historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, jotta syntyisi ymmärrys niiden tarkoituksesta tutkimuskohteen havainnollistajina sen sijaan, että oikeustapausten yksityiskohtien tehtävänä olisi viihdyttää lukijaa tai elävöittää tieteellistä tutkimusta.

1.2 Suurvaltakauden vaikutukset paikallishallinnon kehitykseen Turussa

Ruotsin suurvaltakausi on noin 1600-luvun alkupuolelta sen loppupuolelle sijoittuva ajanjakso, jolloin Ruotsi hallitsi suurta osaa Suomesta ja Baltiasta. Ruotsin paikallishallinto kehittyi suurvalta-aikana vastaamaan sen muuttuvia tarpeita. Kaupungit olivat olleet jo pitkään kruunulle tärkeitä kaupankäynnin keskuksia, mutta 1600-luvun alussa ne nähtiin huonosti johdettuina ja arvovallaltaan puutteellisina. Kaupungeista haluttiin kehittää sekä tuottavampia kauppapaikkoja että keskushallinnon aseman vahvistajia maan kaikissa osissa. Keskeisin syy tälle oli se, että jatkuva sotiminen oli hyvin kallista ja kruunu tarvitsi verotuloja sotien rahoittamiseksi.¹¹

Kaupunkien hallinto perustui Maunu Eerikinpojan kaupunginlakiin, joka valmistui 1300-luvun puolivälissä ja oli voimassa vuoteen 1736, jolloin lainsäädäntöä uudistettiin. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki määräsi muun muassa siitä, että kaupunkien hallintoa johtivat pormestarit ja raatimiehet:

Kuningan Caari II Lucu:

Borgmestarita pitä neljä Ruodhin miestä oleman: Ja Neuwomiestä neljä colmattakymmendä, Ruodhalaista ia ei Mucalaista. Ei mahdha eli pidhä jollacun ajalla jocu Mucalainen Borgmestarina eli Neuwomiesnä oleman: Eickä jotacuta wirca caupungisa pitämän, cuin on, Tullin ottajan Caupungin kirjottajan, wartian kirjottajan hallitus elickä jotacuta muta wirca, jonga wari päällä maca.¹²

---

¹¹ Laitinen 2017, 32—34.

¹² Rapola 1926, 256.

Lain mukaan pormestareiden ja raatimiesten tuli siis olla ruotsalaisia eikä heillä saanut olla samanaikaisesti muuta virkaa kaupungin hallinnossa. Laki määräsi myös tarkemmin raatien toiminnasta:

Neuwohuoneen Caari I Lucu:

*Eij mahdha mies useambata asiata toisen päälle yhtenä päewänä canda, cuin colmet, Eetteikä muut estetyxi tulisi, jotca tahtowat canda.*¹³

Neuwohuoneen Caari II Lucu:

*Colmet on Neuwohuonehen paewä, joca wijckona: Manantai, Keskiwijcko ja Lauwantai.*¹⁴

Laissa säädettiin siis selvät rajat raatien toiminnalle. Ongelmaksi koitui kuitenkin se, että laki oli kirjoitettu 1300-luvun tarpeisiin, eikä enää 1600-luvulla vastannut suurvallan tarpeita. Varsinaista lakiuudistusta ei kuitenkaan saatu tehtyä. Sen sijaan lakia täydennettiin erilaisilla säädöksillä ja asetuksilla. Näistä kaupunkien hallinnon kannalta keskeisin oli vuoden 1619 sääntö, joka tiukensi kaupunkien hallinnon valvontaa, vahvisti porvarien osallistumismahdollisuuksia sekä kehitti verotusta vastaamaan kruunun vaatimuksia. Nämä toimet johtivat siihen, että kaupunkeihin oli palkattava lisää henkilöstöä huolehtimaan uusien vaatimusten toteutumisesta.¹⁵

Turku oli 1600-luvun puolivälissä Ruotsin toiseksi suurin kaupunki ja tärkeä kirkollis- ja paikallishallinnon keskus. Silti se ei ollut sanan varsinaisessa merkityksessä suuri kaupunki. Asukkaita kaupungissa arvellaan olleen noin 5000 ja ihmiset asuivat lähellä toisiaan asutuksen keskittyessä lähinnä Aurajoen varrelle.¹⁶ Arvioituna yhteiskunnallisen ja taloudellisen vallan perusteella, merkittävin väestöryhmä kaupungissa oli porvaristo. Siihen kuului erilaisista taustoista tulevia ihmisiä, aina ulkomaankauppaa käyvistä valtaporvareista suutareihin, seppiin ja kaupustelijoihin. Kaupungissa asui myös paljon muita ihmisiä kuin porvareita, esimerkiksi palkollisia, sotilaita, aatelisia sekä tälle tutkimukselle tärkeimpinä, jatkuvasti kasvava määrä erilaisia kruunun virkamiehiä.¹⁷

---

¹³ Rapola 1926, 361.

¹⁴ Rapola 1926, 361.

¹⁵ Karonen 1995, 20—25.

¹⁶ Laitinen 2017, 39.

¹⁷ Karonen 2020, 171—172.

Virkamiesten määrän kasvua selittää se, että yksi hallinnon uudistuksen teemoja oli oikeuslaitoksen kehittäminen. Vuonna 1619 voimaan tulleen säädöksen myötä jokaiseen kaupunkiin tuli perustaa kämnerinoikeus alimmaksi oikeusasteeksi.¹⁸ Paikallistason näkökulmasta kämnerinoikeuden perustaminen Turkuun oli erityisen tärkeää sen takia, että raastuvanoikeuden tapausmäärät olivat erittäin suuria suhteessa siihen, kuinka paljon niitä ratkovilla raatimiehillä oli aikaa työn hoitamiseen. Raatimiehet olivat pääsääntöisesti suurkauppiaita, jotka saivat varsinaisen elantonsa kaupankäynnistä. Heillä ei ollut lainopillista koulutusta ja raatimiehenä toimimisesta maksettava korvaus oli pieni. Kun jokaiseen tapaukseen liittyi pitkiä kirjallisia selvityksiä varsinaisen oikeudenkäynnin lisäksi, tuli työstä helposti kuormittavaa.¹⁹

Vuoden 1619 säädöksen tavoite tehdä kämnerinoikeuksista alin oikeusaste ei toteutunut heti sellaisenaan, mikä käy ilmi siitä, että Turun kämnerinoikeuden toiminta oli melko epäsäännöllistä 1630-luvulle asti, jolloin sen toimintaa uudistettiin. Uudistusten seurauksena kämnerinoikeuden jakamiin tuomioihin oltiin tyytyväisempiä, mikä ilmenee siitä, että raastuvanoikeuteen tehtyjen valitusten määrät vähenivät.²⁰ Kämnerinoikeudessa käsiteltiin vähäpätöisiä oikeusasioita ja sen kokoonpanoon kuului kirjuri ja yksi tai kaksi raadin jäsentä. Turussa kämnerinoikeuden asema oli erilainen verrattuna muihin Suomen kaupunkeihin, koska toisin kuin Turussa, muualla alioikeudet eivät voineet tuomita siveellisyysrikoksia ja muita moraaliin liittyviä rikoksia.²¹

Raastuvanoikeuksilla oli 1600-luvulla kaksi tehtävää. Paitsi, että ne olivat oikeudellisia asioita käsittelevä tuomioistuin, ne toimivat myös hallinnollisista asioista päättävänä maistraatteina. Koska raadit päättivät sekä hallinnollisista että oikeudellisista asioista, oli niillä päätösvalta kaikkiin kaupungin tärkeimpiin asioihin. Ne muodostuivat kaupungin koon mukaan yhdestä tai useammasta pormestarista ja raatimiehistä. Turussa maistraatissa toimi neljä pormestaria ja 10—15 raatimiestä.²²

Raatimiehet olivat pääasiassa varakkaampia porvareita, koska työtä raadeissa oli paljon, mutta sen tekemisestä ei juuri maksettu. Henkilöllä piti siis olla jokin toinen ammatti elättääkseen

---

¹⁸ Karonen 1995, 27.

¹⁹ Karonen 1996 b, 67—68.

²⁰ Karonen 1996 b 80—81.

²¹ Välimäki 2014, 2.

²² Karonen 1995, 38; Ranta 1975, 547.

itsensä.²³ Tämä rajasi raatien kokoonpanojen ulkopuolelle monet niin sanotusti tavalliset porvarit, koska heidän aikansa kului siihen suorittavaan työhön, josta heidän palkkansa maksettiin. Turussa toimi jonkun verran tavallisia porvareita raatimiehinä vielä 1600-luvun alussa, mutta vuosisadan puoliväliin mennessä koostui raati vain valtaporvareista.²⁴

Kämnerinoikeuksien ja raastuvanoikeuksien lisäksi Turussa toimi myös hovioikeus, johon alempien oikeusasteiden tuomioista saattoi valittaa sekä Turun kuninkaallisen akatemian konsistori, joka käsitteli muun muassa akatemian professorien, muun henkilökunnan ja opiskelijoiden tekemiä rikosasioita, ja tuomiokapituli, joka käytti kirkollista tuomiovaltaa.²⁵ Se, missä oikeusasteessa asiaa käsiteltiin, riippui siis sekä asian että asiaankuuluvien henkilöiden taustasta.

1.3 Hallintohistoria ja aiempi tutkimus uuden ajan alun virkamiehistä

Hallintohistorialla tarkoitetaan yhteiskunnan poliittisen järjestelmän, elinten ja kytkentöjen erilaisten muotojen, rakenteiden ja tehtävien muutoksen tutkimista eri aikakausina.²⁶

Aiemmassa uuden ajan alun hallintohistorian tutkimuksessa on keskitytty suurelta osin erilaisten hallintorakenteiden tutkimukseen, ja rakenteet ovat saaneet suuren roolin toimijoihin ja käytäntöihin keskittyvässä tutkimuksessa.²⁷ Myös hallintorakenteet ovat tutkimuksessa keskeisessä roolissa, koska ne luovat reunaehdot kaupunginpalvelijoiden toiminnalle.

Varsinkin alemman tason virkamiehet muodostavat tutkimusaukon hallintohistoriassa, koska heihin kohdistuvan aiemman tutkimuksen määrä on erittäin vähäinen. Keskeisin aiempi kaupunginpalvelijoita koskeva tutkimus on osa Aimo Halilan suurempaa kunnallishallintoa koskevaa tutkimusta *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla* vuodelta 1942, jossa Halila käsittelee kaupunginpalvelijoita Suomen eri kaupungeissa. Tutkimukseni täydentää Halilan eri kaupunkien tuomiokirjoista koottua keskittymällä pelkästään Turkuun. Tutkimukseni sijoittuu myös ajallisesti eri aikaan kuin Halilan tutkimus, joka ajoittuu lähinnä 1600-luvun loppuun. Rajaamalla tutkimuksen yhteen kaupunkiin ja yhteen ajanjaksoon,

---

²³ Karonen 1995, 38.

²⁴ Ranta 1975, 557—559.

²⁵ Välimäki 2014, 2—3.

²⁶ Tiihonen & Tiihonen 1983, XIII.

²⁷ Haikari 2009, 23.

pystyn luomaan kaupunginpalvelijoista ja heidän tehtäväkentästään tarkemman, tiettyyn ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin sijoittuvan, kokonaiskuvan. Tarkan kokonaiskuvan saaminen on tärkeää erityisesti kaupunginpalvelijoiden kohdalla siksi, että heidän tehtäväkenttensä oli niin laaja, että ottamalla palasia sieltä täältä pysähtymättä miettimään, miksi he tekivät niitä tehtäviä, mitä he tekivät, jää ymmärrys heidän yhteiskunnallisesta merkityksestään ja roolistaan kaupunkiyhteisössä vaillinaiseksi. Halilan tutkimus on kuitenkin erittäin tärkeä omalle työlleni, koska se tarjoaa sellaista esimerkiksi kaupunginpalvelijoiden valintaan ja toimintakenttää liittyvää taustatietoa, joka on työtehtävien kontekstoinnin kannalta välttämätöntä.

Kaupunginpalvelijoita on käsitelty hajanaisesti myös muissa suurvalta-ajan hallintoa käsittelevissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Petri Karosen teoksessa *Raastuvassa tavataan. Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana* (1995) kerrotaan lyhyesti ja pintapuolisesti kaupunginpalvelijoista ammattikuntana, mutta ei syvennyt tarkemmin esimerkiksi kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin. Karosen mukaan kaupunginpalvelijoilla saattoi olla monien ikävien työtehtävien takia matala sosiaalinen asema. Tästä huolimatta avoimiin kaupunginpalvelijoiden tehtäviin hakeneista ei ollut puutetta, minkä Karonen katsoo viittaavan siihen, että tehtävä oli myös haluttu.²⁸

Tutkimukseni täydentää Karosen teoksen tietoja tarkastelemalla syvällisemmin kaupunginpalvelijoita ja heidän toimintansa kokemusta. Karosen teos antaa kuitenkin tutkielmalleni arvokasta tietoa yleisesti suurvalta-ajan hallinto- ja oikeuslaitoksen toiminnasta sekä virkamiehistä. Myös Karosen muut julkaisut, kuten artikkelit *Teräväkielinen ja liukas, mutta kruunulle korvaamaton virkamies: Tapaustutkimus murroskauden hallinnosta 1620–1630-luvun Turussa* (2021) ja yhteistyössä Nils Erik Villstrandin kanssa kirjoitettu *Korruptio ja huono hallinto tutkimuskohteena varhaismodernissa Ruotsissa* (2021), tarjoavat tärkeää tietoa suurvaltakauden hallinnosta ja sen tutkimisesta.

Myös virkamiesten toimintaa ja sen vaikutuksia toiminnan kohteena olevien ihmisten elämään on käsitelty jonkin verran aiemmissa tutkimuksissa. Janne Haikari on tutkinut virkamiesten toimintaympäristöjä väitöskirjassaan *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä: vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla* (2009). Tutkimukseni eroaa siitä sekä ajallisesti että paikallisesti, koska oma tutkimukseni keskittyy kaupunginpalvelijoiden toimintaan Turussa ennen 1600-luvun

---

²⁸ Karonen 1995, 95.

puoliväliä. Maaseudun ja kaupungin virkamiestoiminnan välillä oli merkittäviä eroja, koska maaseudulla ja kaupungeissa oli voimassa erilainen lainsäädäntö, mikä vaikutti virkamiesten toimintaan.

Hallinnon kehittyminen koko Ruotsin valtakunnan tasolla on yleinen tutkimuskohde. Uutta tutkimusta aiheesta edustaa esimerkiksi Maria Ågrenin hallinto- ja sukupuolihistoriaa sekoittava teos *The state as a master – Gender, state formation and commercialisation in urban Sweden 1650–1780*, joka tarkastelee hallinnon kehityksen vaikutuksia naisten ja miesten arkeen. Olen hyödyntänyt Ågrenin tutkimusta pohtiessani paikallishallinnon kehityksen vaikutusta virkamiesten sosiaalisen taustan monipuolistumiselle sekä kaupunginpalvelijoiden asemaa viran puolesta saadun julkisen vallan käyttäjänä.

Varhaismodernin Turun kaupungin historiaa ja sen hallinnon kehittämistä on tutkittu pitkään ja paljon alkaen Carl von Bonsdorffin teoksesta *Åbo stads historia under 17. seklet* (1889—1903). Aiemmassa tutkimuksessa on käsitelty erilaisia näkökulmia ja erilaisia painotuksia hallinnon kehittymisestä seksuaalihistoriaan ja naisten toimijuuteen. Omalle työlleni merkityksellisin varhaismodernia Turkuä käsittelevä tutkimus on Riitta Laitisen *Order, Materiality, and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden* (2017), joka tarkastelee varhaismodernia Turun kaupunkia nimensä mukaisesti materiaalisesta ja kaupunkitilan näkökulmasta eli juuri siitä, jota tarvitaan ymmärtämään, millaista oli asua ja työskennellä aikakauden Turussa. Laitinen käsittelee teoksessaan monia omalle työlleni välttämättömiä aiheita, kuten rangaistuksia, hallinnollista toimintaa ja kaupungin rajoja. Laitisen teos tarjoaa siis tietynlaisen ympäröivän maailman, johon voin sijoittaa omasta tutkimusaineistostani esiin nousevat kaupunginpalvelijat.

Muihin alemman tason virkamiehiin ja oikeuden taustaprosesseihin keskittyvää tutkimusta on tehnyt erityisesti Veli Pekka Toropainen, joka on kirjoittanut Turun pyöveleistä lukuisia artikkeleja ja sekä teoksen *13 pyöveliä – Päättöntä menoa 1600-luvun Turussa*. Hyödynnän Toropaisen tutkimuksia tässä tutkimuksessa vertailukohtana ja ymmärryksen luojana kaupunginpalvelijoiden toimintaympäristöstä. Sekä pyövelit että kaupunginpalvelijat virkatehtävinä olivat olemassa ainoastaan toisten tekemien päätösten toteuttamista varten eikä kummallakaan ollut harkintavaltaa oman työnsä hoitamiseen.

1.4 Lähteet ja metodit

Tutkimuksessa on selvitetty, millaisissa tapauksissa kaupunginpalvelijoista tuomiokirjoissa kerrotaan, löytyykö toiminnasta kaavamaisuutta ja toistuvuutta vai onko toiminta vaihtelevaa. Tutkimus on toteutettu lähilukemalla tuomiokirjoja vuosilta 1639—1641 ja analysoimalla kaupunginpalvelijoista (*stadztienare*) tehtyjä kirjauksia sekä asettamalla ne historialliseen kontekstiin. Kaikkiin menneisyyden tapahtumiin liittyy useampi konteksti, jolloin tutkijan tehtäväksi jää huomioida kontekstien päällekkäisyys sekä rajata tutkimus niistä tapauskohtaisesti tärkeimpiin.²⁹ Tässä tutkimuksessa olen rajannut tärkeimmiksi historiallisiksi konteksteiksi suurvaltakauden tuomat muutokset paikallishallinnon kehitykseen sekä niistä seuranneet virkamiehiä koskeneet vaikutukset.

Lähiluku tutkimusmenetelmänä tarkoittaa sitä, että tekstiä lukiessa analysoidaan sen sisältöä suhteessa tutkimuskysymykseen ja muuhun tutkimusaihetta koskevaan tietämykseen. Tekstiä luetaan useampaan kertaan ja myöhemmillä lukukerroilla reflektoidaan siitä tehtyjä tulkintoja.³⁰ Tässä tutkimuksessa lähilukua toteutettiin käytännössä siten, että ensimmäisellä lukukerralla rajasin tuomiokirja-aineistosta pois sellaiset kohdat, joissa ei käsitellä kaupunginpalvelijoita. Myöhemmillä lukukerroilla tarkastelin aineistosta kaupunginpalvelijoihin liittyviä mainintoja. Analysoin niitä ja reflektoin niistä tehtyjä tulkintoja suhteessa kaikkiin aineistosta tehtyihin havaintoihin sekä tutkimuskirjallisuuteen.

Tuomiokirjat on kirjoitettu vanhalla ruotsilla ja nykyisestä poikkeavalla käsialalla. Tuomiokirjojen lauserakenne on hankala eikä oikeinkirjoitussääntöjä ole juuri ollut. Huomattavaa kuitenkin on, että sanan *stadztienare* kirjoitusasu on vakiintunut tuomiokirjoissa eikä variaatioita sanasta ole tämän tutkimuksen yhteydessä havaittu. Tutkimusta tehdessä kaikista merkittävimmät oikeustapaukset on pyritty kääntämään sanatarkasti suomen kielelle, mutta useimmissa käännetty on ainoastaan kaupunginpalvelijan työn kannalta keskeisin osuus. Tuomiokirjoissa mainittuja ruotsinkielisiä henkilöiden nimiä ei ole suomennettu, mutta ne on yhdenmukaistettu ja muutettu nykyistä kirjoitustapaa vastaaviksi.

Kaupunginpalvelijat mainitaan tuomiokirjoissa vuosina 1639—1641 erilaisten oikeustapausten yhteydessä yhteensä 51 oikeustapauksessa liittyen heidän tapausta koskeviin virkatehtäviinsä. Virkatehtävät saattoivat tapahtua ennen oikeuskäsittelyä, sen aikana tai

---

²⁹ Ihalainen & Valtonen 2022, luku I, Ellibs.

³⁰ Pöysä 2010, 338—340.

oikeuskäsittelyn jälkeen. Kaupunginpalvelijoiden mainitseminen virkatehtävien suorittamisen yhteydessä kertoo heidän asemansa virallisuudesta, koska tietyn teon kerrotaan olevan juuri heidän suorittamansa. Maininnat saattavat myös erota käsiteltävän oikeustapauksen mukaan. Joissain tapauksissa on vain mainittu nimeltä mainitsemattoman kaupunginpalvelijan tekemän jokin tietty työtehtävä, joissain taas hänet on mainittu nimeltä ja kerrottu tarkasti työtehtävään liittyvä tapahtumakuvaus. Lukuun ottamatta kaupunginpalvelijoiden rikkeitä koskevia oikeudenkäyntejä, olivat he oikeustapauksissa kuitenkin vain sivuroolissa, eikä oikeustapaukset varsinaisesti kerro heistä tai heidän työtehtävistään. Näin ollen tehtäväksi jää tulkita niitä rivien välistä ja yhdistämällä samankaltaisia tapauksia toisiinsa.

Jotta sivuroolien esittäjät voidaan tuoda tutkimuksen päärooliin, on kaupunginpalvelijoita koskevista maininnoista analysoitu niihin yhdistettyjä verbejä. Verbilähtöinen tutkimusmetodi korostaa tekstin roolia tutkimuksen lähdemateriaalina. Tuomiokirjat ovat laaja tekstiaineisto, joka sisältää paljon tietoa varhaismodernin ajan yhteiskunnasta. Verbit ovat keskeinen osa tuota tietoa, koska ne kuvaavat ihmisten toimintaa. Kaupunginpalvelijoihin yhdistetyt verbit voivat kuvata joko kaupunginpalvelijan omaa toimintaa tai hän voi olla toiminnan kohteena. Jälkimmäiset tapaukset kertovat erityisesti siitä, keiden kanssa kaupunginpalvelijat toimivat vuorovaikutuksessa. Vaikka kaupunginpalvelijan toimintaa ei kaikissa tapauksissa ole kirjoitettu auki se on pääteltävissä asiayhteydestä. Jos esimerkiksi tuomittu on määrätty sakkorangaistukseen ja antamaan kyseinen rahamäärä kaupunginpalvelijalle, voidaan päätellä, että sakkomaksujen vastaanotto kuului kaupunginpalvelijan virkatehtäviin.

Kaupunginpalvelijoiden asema sivuhenkilöinä takaa myös sen, että kaikki niihin liittyvät verbit ovat merkityksellisiä – kirjuri ei olisi kirjoittanut kaupunginpalvelijasta, mikäli se ei olisi ollut tapauksessa tärkeää.

Verbilähtöistä tutkimusmetodia on käytetty aiemmin muun muassa Uppsalan yliopiston historian professori Maria Ågrenin johtamassa *The Gender and Work* -tutkimushankkeessa. Tutkimuksellisesti vuosien 1550—1799 välille ajoittuvassa hankkeessa kerättiin työhön liittyviä verbejä oikeuslähteistä, vetoomuksista, tilikirjoista ja päiväkirjoista ja niistä analysoitiin, millaisesta työstä oli kyse, kuka sitä teki, missä ja milloin. Analysoinnin tuloksena voitiin osoittaa, mikä oli työn yhteiskunnallinen merkitys.³¹ Omassa tutkimuksessani metodia on hyödynnetty vastaavalla tavalla. Olen analysoinut kaupunginpalvelijoiden työtehtäviä tuomiokirjojen kirjausten perusteella. Tarkastelemalla

---

³¹ Ågren 2017 a, 13—14.

työtehtäviä niiden ajallisessa ja paikallisessa kontekstissa, olen kyennyt osoittamaan kaupunginpalvelijoiden työn yhteiskunnallisen merkityksen.

Tarkastelin tuomiokirjoista löydettyistä verbeistä niihin liittyviä säännönmukaisuuksia ja poikkeamia. Näiden perusteella jaottelin verbit kategorioihin niin, että samankaltaiseen työtehtävään liittyvät verbit muodostivat oman kokonaisuutensa. Keskeisiksi kategorioiksi ja siten kaupunginpalvelijoiden yleisimmiksi työtehtäviksi muodostuivat henkilöiden ja viestien viemiseen, tuomiseen, etsimiseen ja todistamiseen liittyvät tehtävät. Lisäksi oman kategoriansa muodostivat ne tapaukset, joissa kaupunginpalvelija mainittiin tuomiokirjassa solvauksen tai pahoinpitelyn uhrina.

On huomioitava, että kaikkia kaupunginpalvelijoiden työtehtäviä ei ole välttämättä kirjoitettu tuomiokirjaan tai heitä ei ole mainittu kaikkien työtehtäviensä yhteydessä. Jokin työtehtävä on esimerkiksi voinut olla itsestäänselvyys tai niin rutiininomainen, ettei sitä ole koettu tärkeäksi mainita erikseen. Tällaiset työtehtävät jäävät luonnollisesti tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Lisäksi tuomiokirjoja tarkastellessa tulee lähdekriittisenä kontekstualisointina huomioida kirjurin mahdollinen vaikutus kirjoittamaansa pöytäkirjaan sekä lähteen syntyhetken eli oikeudenkäynnin mahdollinen vaikutus esimerkiksi syytettynä olevan reaktioihin.

Tuomiokirjojen lähdekriittistä kontekstualisointia on käsitelty laajemmin muun muassa Pentti Virrankoski vuonna 1970 ilmestyneessä kirjassaan *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Hän kertoo muun muassa tuomiokirjoista kerättävien tietojen tulkinnan ja kritiikin olevan tietojen epäselvän ilmaisun takia vaikeaa. Kirjurit ovat jättäneet kirjaamatta itsestäänselvyyksinä pitämiään yksityiskohtia, mikä saattaa vaikeuttaa tuomiokirjan tulkintaa tutkimuksessa.³² Kaupunginpalvelijat tai heidän rutiininomaiset työtehtävänsä ovat voineet olla kirjurin näkökulmasta niin tavallisia, ettei hän ole katsonut tarpeelliseksi kirjata niitä pöytäkirjaan. Lähdekritiikkiä tuomiokirjoja kohtaan esittää myös Petri Karonen teoksessaan *Raastuvassa tavataan*, jossa hän käsittelee sitä, miten tuomiokirjat eivät anna täydellistä kuvaa ammattiryhmän sosiaalisesta arvostuksesta, koska ne ovat kaupunkilaisten kokemusten osalta negatiivinen aineisto eikä niiden tarkoituksena ole tuoda esiin annettuja kehuja.³³ Sama pätee myös kaupunginpalvelijoiden toimintaan alimpina

---

³² Virrankoski 1970, 124—125.

³³ Karonen 1995, 99.

virkamiehinä, joiden työtehtävät näyttäytyivät kaupunkilaisille usein negatiivisessa, arjesta poikkeavassa kontekstissa.

Tuomiokirjojen käyttöön liittyvistä lähdekriittisistä huomioista huolimatta ne ovat varhaismodernin ajan tutkijoille keskeinen ja tärkeä lähdeaineisto, jotka tarjoavat tutkimusmahdollisuuksia hallinnon virkamiesten lisäksi muun muassa paikallisyhteisöjen käytänteiden, uskomusten ja sosiaalisten suhteiden tutkimukseen. Lähdekritiikki huomioiden tuomiokirjojen avulla on myös mahdollista analysoida kaupunginpalvelijoiden tehtävien herättämiä reaktioita ja sitä, mikä reaktiot on saanut aikaan. Samalla se mahdollistaa myös valtiovallan eli alimpaan virkamieskuntaan kuuluneiden kaupunginpalvelijoiden ja tavallisten kaupunkilaisten välistä. Tällä tavalla voidaan havaita, millaisissa tilanteissa yhteentörmäyksiä kaupunginpalvelijoiden ja kaupunkilaisten välillä on tapahtunut, mikä avaa uudella tavalla arjen kokemusta kaupungissa.

2 Julkisen vallan rakentuminen varhaismodernissa Ruotsissa

2.1 Virkamiehet sosiaalisen järjestyksen ylläpitäjinä ja hajottajina

Uuden ajan alun yhteiskunta oli hyvin hierarkkinen. Ihmisten kesken vallitsi korkea sosiaalisen järjestyksen taso, mikä ilmeni jäykästä säätyjaosta. Tämä tarkoitti sitä, että ihmisen syntyperä määritteli pitkälti sen, millaisia mahdollisuuksia hänellä elämässään oli. Papisto ylläpiti saarnaamalla ajatusta yhteiskunnan hierarkkisuudesta ja eriarvoisuudesta. Tämän seurauksena ihmisten eriarvoisuus oli uuden ajan alussa eläneille ihmisille normaali asia. Sosiaalisen järjestyksen uskottiin olevan Jumalan luoma ja siksi luonnollinen sekä pysyvä tila.³⁴

Sosiaalisesta järjestyksestä ja ihmisten nuhteettomuudesta haluttiin pitää kiinni, koska pelättiin Jumalan vihaa. Jumalan uskottiin rankaisevan kollektiivisesti, esimerkiksi luonnonkatastrofien kautta, ihmisiä heidän synneistään ja siitä, että he käyttäytyivät järjestyksen vastaisella tavalla.³⁵ Ihmisillä nähtiin siten olevan myös moraalinen velvollisuus ylläpitää yhteiskunnan järjestystä toimimalla oman paikkansa velvoittamalla tavalla sekä muutoinkin valtakunnan edun parhaaksi. Koska ihmisten toimiminen yhteisen edun mukaisesti ei ollut itsestäänselvyys, julkisen vallan tehtäväksi muodostui järjestyksen ylläpitäminen estämällä rikollisuuden kasvu ja moraalien heikkeneminen.³⁶

Julkisen vallan kehittymiseen ja virkamiesten määrän lisääntymiseen liittyy tietynlainen paradoksi. Samalla kun heihin kohdistui odotus huolehtia ja varmistaa yhteiskunnallisen järjestyksen säilyminen, muodostui kasvavasta virkamiehistöstä myös säätyjen väliin putoava ammattiryhmä, joka iski yhteiskunnalliseen järjestykseen kiilan ja alkoi vuosien saatossa hitaasti murentaa sitä johtaen lopulta entistä tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan. Barrington Moore Jr. on käsitellyt teoksessaan *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World* sitä, kuinka Euroopassa kaupankäynnin merkityksen kasvamisen myötä tapahtunut porvariston aseman nousu ja sitä seurannut aatelin aseman lasku johtivat lopulta yhteiskunnan tasa-arvoistumiseen, koska menestys ja mahdollisuudet eivät olleet enää sidottuja syntyperään.³⁷

---

³⁴ Karonen 2020, 161—162; Lidman 2013, 402.

³⁵ Lidman 2013, 393.

³⁶ Nurmiainen 2009, 136; Magnusson 2001, 34; Lidman 2013, 393.

³⁷ Moore 1966, 418—422.

Samana tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan johtaneen kehityksen alkupiste on nähtävissä uuden ajan alun Ruotsissa. Vielä 1500-luvulla virkamiehet olivat hyvin vahvasti sidoksissa kuninkaaseen, ja aseman pysyvyys oli yhteydessä hänen suosiossaan olemiseen. Ennen suurvaltakautta ei myöskään ollut olemassa virkamiehiä, joilla oli tehtävään muodollinen pätevyys ja jotka saattoivat keskittyä hallintotehtäviin. Kaupunkien hallinnosta vastanneet henkilöt olivat pääsääntöisesti kaikki porvaristoon kuuluneita kauppiaita, jotka huolehtivat hallintotehtävistä muiden töidensä ohella.³⁸ Tämä sama tilanne jatkui vielä pitkään suurvaltakauden Ruotsissa eikä yhteiskunnan hierarkkisuuudessa tapahtunut muutos ollut missään nimessä äkillinen tai räjähdysmäinen. Hallinnon ja byrokratian kasvaessa, kasvoi myös virkamiesten lukumäärä. Koska sopivasta taustasta tulevia henkilöitä ei ollut riittävästi toimimaan virkatehtävissä, alkoi virkamiehinä työskennelleiden henkilöiden yhteiskunnallinen tausta hitaasti laajeta. Alemman tason virkamiehinä saattoi toimia esimerkiksi kaupunkiin maaseudulta muuttanut renki tai joissain tapauksissa jopa tuomittu rikollinen.³⁹ Kaupunkien ylimmät virkatehtävät jäivät kuitenkin edelleen porvariston huolehdittaviksi, mikä edisti porvariston aseman ja vaikutusvallan kasvua.

Virkamiesten muodollisista pätevyysvaatimuksista määrättiin virallisesti vasta 1700-luvulla, mutta jo aiemmin virkamiesten osaamiseen kohdistui odotuksia.⁴⁰ Moniin ylempiin virkatehtäviin riitti 1600-luvulla oikeanlainen syntyperä, mutta vuosisadan kuluessa esimerkiksi kaupunkien pormestareilta alettiin vaatia enemmän teoreettista osaamista ja yliopistokoulutusta, mikä oli yhteydessä oikeuslaitoksen kehittymiseen ja rikoksista annettavien tuomioiden muuttumiseen jäsenellymmiksi.⁴¹

Selkeämmin muutos virkamiesten valintaperusteissa näkyy, mitä alemmas hallintohierarkiassa mennään, koska alemman tason virkamiesten syntyperään ei kohdistunut yhtä selvää vaatimusta kuin ylemmissä tehtävissä toimineiden. Sen sijaan heidän valintaperusteissaan painotettiin taitoja ja muita edellytyksiä tehtävässä toimimiseen. Selvää on, että kaupunginkirjurin tuli osata lukea ja kirjoittaa, mutta tehtäväkohtaista osaamista ja pätevyyttä edellytettiin myös muilta virkamiehiltä, jopa kaikista alimmalla tasolla toimineilta. Tämä ilmenee siitä, että esimerkiksi pyöveleitä alettiin 1600-luvulla kutsua mestarismiehiksi

---

³⁸ Karonen 1996 a, 54.

³⁹ Halila 1942, 204; Toropainen 2020, 10; Ågren 2017 b, 8.

⁴⁰ Karonen 1996 a, 64.

⁴¹ Karonen 1996 a, 59–60.

(mästerman), mikä korosti tehtävään kohdistunutta vaatimusta osata huolehtia mestaamisesta kunniallisesti yhdellä kirveen iskulla, jotta tuomitulle ei aiheutuisi tarpeetonta kärsimystä.⁴²

Siirtymä syntyperään perustuvasta pätevyysvaatimuksesta osaamiseen perustuvaan, johti siihen, että virkamiehinä toimineet putoivat säätyjen ulkopuolelle. Erityisen hyvin tämä näkyy kaupunginpalvelijoissa ja muissa alemman tason virkamiehissä.⁴³ Kaupunginpalvelijat olivat monessa suhteessa alempana kuin monet muut kaupunkilaiset. Virkamiehenä toimimisesta huolimatta heidät miellettiin sen suorittavan luonteen vuoksi osaksi työväestöä. Tämä johtui siitä, että he ottivat vastaan käskyjä muilta ja heidän työtehtävänsä olivat usein epämiellyttäviä sekä fyysisesti raskaita.⁴⁴ Erityinen ristiriita heidän toimessaan muodostui kuitenkin siitä, että julkisen hallinnon virkamiehinä heillä oli myös käyttää valtaa suhteessa muihin kaupunkilaisiin, myös itseään sosiaalisessa järjestyksessä ylempänä oleviin. Tällainen jumalalliseksi ja luonnolliseksi mielletyn hierarkian ulkopuolelle putoava asema oli uutta sekä siten tärkeä kaupunginpalvelijoiden toimintaympäristöön vaikuttanut tekijä.

2.2 Turun kaupunginpalvelijat ja heidän toimintaansa ohjaavat säädökset

Ei ole täysin selvää, mistä alkaen kaupungeissa on ollut kaupunginpalvelijoita. Raimo Ranta kirjoittaa teoksessaan *Turun kaupungin historia 1600—1721*, että vuoden 1619 säädöksessä määrättiin jokaiseen kaupunkiin 1–2 kaupunginpalvelijaa avustamaan maistraattia ja muita toimihenkilöitä.⁴⁵ Petri Karonen puolestaan osoittaa, että jo Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa vuodelta 1349 on mainittu, että jokaisessa kaupungissa tulisi olla ”kaupunginpalvelija(t)”.⁴⁶ Aikakauden hallintoon ja erityisesti sen toteuttamiseen liittyvien puutteiden takia jää epäselväksi, mikä on ennen vuotta 1619 ollut kaupunginpalvelijoiden tosiasiallinen asema. Voidaan kuitenkin todeta, että kaupunginpalvelijan viran tarkoitus on ollut alusta asti muun hallinnon ja muiden virkamiesten avustaminen. Koska vuoden 1619 säädöksessä on tarkennettu muutakin kaupunginhallintoa, on luonnollista, että siinä on virallistettu myös kaupunginpalvelijoiden asema ja määrä.

---

⁴² Toropainen 2020, 16.

⁴³ Ågren 2017 b, 23.

⁴⁴ Ågren 2017 b, 8.

⁴⁵ Ranta 1975, 587.

⁴⁶ Karonen 1995, 84.

Virkamiesten aseman kannalta keskeinen muutos tapahtui hallitusmuodon uudistamisen yhteydessä vuonna 1634. Samalla virkamiehet siirtyivät kuninkaan alaisuudesta vasta perustettujen kollegioiden alaisuuteen. Vaikka siirtymän myötä virkamiesten asema virallistui ja heidän toimivaltansa rajoittui, vaikuttivat heidän toimintaansa jatkossakin heidän omat kykynsä, arvonsa ja sosiaaliset verkostonsa.⁴⁷ Tämä henkilökohtainen ulottuvuus on nähtävissä erityisen hyvin 1600-luvun kaupunginpalvelijoiden voimakkaasti lisääntyneissä työtehtävissä.

Kaupunginpalvelijat, niin kuin monet muutkin alemmat virkamiehet, valittiin toimiinsa vaaleilla raastuvankokouksissa. Vaali oli luonteeltaan lähinnä muodollinen, koska kaupunginpalvelijan virasta kehittyi ajan myötä pysyvä. Turkulaisen kaupunginpalvelijan palkka oli pieni, vain noin kymmenesosa raatimiehen palkasta, mutta kuitenkin suurempi kuin muissa suomalaiskaupungeissa työskennelleillä kollegoillaan.⁴⁸ Työtehtäviensä kautta kaupunginpalvelijat olivat tiiviissä tekemisissä kaupunkilaisten kanssa ja tekivät työtään oman persoonansa kautta. Koska kaupunginpalvelijoiden piti pystyä osoittamaan oma auktoriteettinsa myös vaikeissa tilanteissa, ei työ olisi soveltunut jokaisen tehtäväksi. Näin ollen on mahdollista, että kaupunginpalvelijan virka vakiintui pysyväksi ja siitä maksettiin Turussa muita kaupunkeja korkeampaa palkkaa siksi, että hyväksi kaupunginpalvelijaksi todettu henkilö haluttiin saada sitoututtua jatkamaan toimessaan.

Turussa toimineiden alemmaan virkamiehistöön kuuluvien virkamiesten tarkka lukumäärä on 1600-luvun osalta vaikeasti hahmotettavissa oleva. Ilmeisesti kyse on vain yksittäisistä henkilöistä, vaikka erilaisia alemman tason virkatehtäviä oli useita. Esimerkiksi Veli-Pekka Toropainen on käsitellyt teoksessaan *13 pyöveliä. Päätöntä menoa 1600-luvun Turussa* Turun kaupungissa vuosina 1634—1722 toimineita pyöveleitä. Teoksen mukaan pyöveleitä oli virassa aina yksi kerrallaan ja heidän virkauransa kesto vaihteli vajaasta vuodesta useampaan kymmeneen.⁴⁹ Näin ollen ei voida myöskään varmasti arvioida kaupunginpalvelijoiden määrää suhteessa koko alemmaan virkakuntaan. Vuoden 1619 sääntö määräsi kaupunkeihin lukuisia erilaisia alemman tason virkatehtäviä, mutta on myös mahdollista, että yksi henkilö on hoitanut useampaa tehtävää. Täältä osin jää siis epäselväksi, kuinka paljon alemman tason virkamiehiksi luettavia henkilöitä Turussa kerralla oli.

---

⁴⁷ Nygård 1996, 43; Haikari 2009, 177.

⁴⁸ Halila 1942, 199; Ranta 1975, 584—587.

⁴⁹ Toropainen 2020.

Lähdeaineiston perusteella Turussa toimi tutkimusajankohtana vähintään neljä varsinaista kaupunginpalvelijaa: Thomas, Grells, Matts ja Hindrich. Heidät on esitelty tarkemmin liitteessä 1. Thomas ja Matts olivat virassa koko tutkimusajankohdan, Hindrich huhtikuuhun 1640 asti ja Grells maaliskuusta 1640 kesään 1641. Lähes koko tutkimusajan kaupunginpalvelijoita oli siis yhtäaikaisesti virassa ainakin kolme. Näiden neljän toistuvan nimen lisäksi aineistossa mainitaan kerran kaupunginpalvelijat nimeltä Phil, Bertill ja Jöran. Phil kävi elokuussa 1639 hakemassa oikeuteen tarvittua henkilöä, mutta epäonnistui. Bertill ja Jöran puolestaan pahoinpideltiin virkatehtävän toimittamisen yhteydessä Bertill kesäkuussa ja Jöran tammikuussa 1641. On mahdollista, että Phil, Bertill ja Jöran on katsottu näiden tapauksien jälkeen kykenemättömiksi hoitamaan kaupunginpalvelijan tehtävää eikä heitä sen takia mainita enää myöhemmin. Ei voida kuitenkaan sulkea pois mahdollisuutta, että he ovat suorittaneet useampia virkatehtäviä tai että kaupunginpalvelijoita olisi ollut useampia, koska aina kaupunginpalvelijan nimeä ei mainita tuomiokirjassa kaupunginpalvelijan tehtävän yhteydessä. Tulkinta siitä, että kaupunginpalvelijoita olisi ollut virassa tutkimusaikana yhtä aikaa ainakin kolme, on kuitenkin linjassa sen kanssa, että Raimo Rannan Turun kaupungin historiassa esitetään vuonna 1638 Turussa olleen neljä kaupunginpalvelijaa.⁵⁰

2.3 Kaupunginpalvelijoiden asema suhteessa muihin virkamiehiin

Kaupunginpalvelijat toimivat aktiivisesti osana kaupungin virkakuntaa. He suorittivat työtehtäviä paitsi itsenäisesti ja yhdessä toisten kaupunginpalvelijoiden kanssa myös yhteistyössä muiden virkamiesten kanssa. Heidän työtehtäviinsä kuului myös auttaa ja sijaistaa muita virkamiehiä, jos nämä jostain syystä eivät itse voineet tai halunneet hoitaa jotakin tehtävää joko yksin tai tehdä sitä ollenkaan. Työtehtävät jakautuivat kaupunginpalvelijoiden kesken ilmeisen epämääräisesti. 1680-luvulla yritettiin ottaa käyttöön järjestelmällistä toimintatapaa, josta kuitenkin luovuttiin pian virkamiesten vastustuksen vuoksi.⁵¹ Julkisen hallinnon toimintatapojen uudelleenjärjestely ja niihin liittyvä muutosvastarinta olivat siis ilmiöinä olemassa jo 1600-luvulla.

Turun kämnerinoikeudessa käsiteltiin maaliskuussa 1640 tapausta, jossa naskali Machin renki Hendrick Jacobsson oli hyökännyt kaupunginpalvelija Grelsin kimppuun tämän ollessa

---

⁵⁰ Ranta 1975, 587.

⁵¹ Ranta 1975, 587.

kaupunginvoudin pyynnöstä Machin luona etsimässä yhtä kaupungin porvareista. Jacobssonin hyökkäyksen syynä oli se, että Mach ei ollut pitänyt siitä, että hänen kotiinsa tullaan kyselemään muista ihmisistä. Rangaistukseksi määrättiin kuuden markan sakko kaksinkertaisena.⁵² Väkivallan kohdistuminen kaupunginpalvelijaan toimi rangaistusta koventavana tekijänä.

Lähdeaineisto ei kerro, miksi vouti lähetti Grelsin Machin luo, eikä hoitanut tehtävää itse. Voutien tehtäväkenttä oli laaja ja siihen kuului myös vastaavaa ihmisten luona kiertävää toimintaa, kuten haasteiden toimittamista, ulosmittausta, verojen keräämistä sekä erilaisten tarkastusten tekemistä. Voudit olivat arvostettuja henkilöitä ja heidän työnsä oli monien työtehtävien takia hyvin kiireistä.⁵³ Esimerkiksi Aimo Halila kirjoittaa teoksessaan *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla* siitä, miten vouti oli monissa kaupungeissa kaupunginpalvelijoiden lähiesimies. Halila ei kuitenkaan erittele, oliko asia näin myös Turussa, mutta tässä tapauksessa olisi mahdollista, että vouti on käyttänyt asemaansa hyödyksi ja pyytänyt kaupunginpalvelijaa hoitamaan puolestaan tehtävän, jonka on ennalta tiennyt haastavaksi.

Lähdeaineisto jättääkin osittain tulkinnanvaraiseksi sen, mitkä työtehtävät olivat kaupunginpalvelijoiden omaa virallista tehtäväkenttää ja mitkä niitä töitä, jotka muut virkamiehet jättivät heidän tehtävikseen. Periaatteessa hallinnon virkamiesten välinen hierarkia huolehti siitä, että työtehtävät olivat eriytyneitä. Toisaalta vasta rakentumassa olleessa hallintorakenteessa ei ehkä ole ollut vielä täysin selvää, kenelle mikäkin tehtävä kuuluu.

Oikeuspöytäkirjojen perusteella voi tehdä tulkinnan, että kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin kuului myös muiden virkamiesten, erityisesti pormestarien, apuna toimiminen näiden virkatehtävien toimittamisen yhteydessä. Käytännössä kyse oli eräänlaisena turvamiehenä toimimisesta. Esimerkiksi Turun raastuvanoikeudessa syksyllä 1640 käsitellyn tapauksen yhteydessä mainitaan, että kaupunginpalvelijat Matts ja Grelles olivat menneet pormestarin mukana kertomaan tuomitulle, ettei tämä saa poistua kaupungista ennen kuin tämä on saanut asiansa sovittua toisen henkilön kanssa.⁵⁴ Tilanne oli poikkeuksellinen, koska useimmissa vastaavissa tapauksissa oli juuri kaupunginpalvelijan työtehtävänä hoitaa kyseisen tiedon

---

⁵² KA z:171, TKO 4.3.1640.

⁵³ Karonen 1995, 93.

⁵⁴ KA z:10, TRO 26.9.1640, 385—387.

toimittaminen. Lähdeaineiston perusteella jää kuitenkin epäselväksi, mikä kyseisessä tapauksessa vaati paikalle sekä kaksi kaupunginpalvelijaa että pormestarin. Mahdollisesti kyseisestä henkilöstä on ajateltu etukäteen, ettei hän kuuntele kaupunginpalvelijan sanaa ja pormestari on tarvittu paikalle tuomaan uskottavuutta. Hänen on kenties ajateltu olleen niin uhkaava, että pormestari ei ole yksin voinut hoitaa, vaan paikalle on lisäksi tarvittu kaksi kaupunginpalvelijaa huolehtimaan hänen turvallisuudestaan.

Pormestarin turvaaminen oli kaupunginpalvelijalle tärkeä työtehtävä. Pormestarit huolehtivat kaupungin hallinnosta yhdessä raadin kanssa. Käytännössä pormestarilla oli kuitenkin tosiasiallinen vastuu kaupungin hallintoon ja oikeudenhoitoon liittyvistä asioista ja hänen myös odotettiin toimivan kaupungin johtajana ja olevan vastuussa asemaansa liittyvistä tehtävistä.⁵⁵ Paikallishallinto oli kuitenkin vasta rakentumassa ja hallinnon ulottuminen yhä syvemmälle ihmisten arkeen sai aikaan ihmisissä myös vastustusta ja vastarintaa. Lisäksi väkivalta oli uuden ajan alun Turussa varsin yleistä. Näin ollen on mahdollista, että pormestarit joissain tilanteissa pelkäsivät oman turvallisuutensa puolesta. Se, että juuri kaupunginpalvelijan toimi pormestarin turvaajana, kertoo paitsi kaupunginpalvelijaan kohdistuneesta luottamuksesta, mutta myös heidän välttämättömyydestään oikeushallinnon toiminnalle. Ilman päättävässä asemassa olevan henkilön turvallisuudesta huolehtivaa toimijaa, olisi järjestelmä kaatunut siihen, että turhautuneilla kaupunkilaisilla oli mahdollisuus käyttää väkivaltaa esivaltaa vastaan.

---

⁵⁵ Karonen 2021, 38, 43.

3 Julkisen vallan kasvot kaupunkilaisille

3.1 Kaupunginpalvelijoiden ja kaupunkilaisten haastavat kohtaamiset

Kaupunginpalvelija Bertil Erichsson ilmoitti Raastuvanoikeudelle 26.6.1641, että lainlukija⁵⁶ Hans Andersson oli lyönyt hänen kollegaansa Mattsia heidän ollessa hoitamassa pormestari Hindrichin heille antamaa tehtävää. Pormestari oli käskenyt kaupunginpalvelijoita noutamaan Clemet Runsala hänen luokseen, koska tällä oli maksamattomia velkoja. Clemet ei kuitenkaan halunnut lähteä kaupunginpalvelijoiden mukaan. Näin ollen Bertil otti velkojen pantiksi Clemetin hevosen, sillä seurauksella, että lähistöllä ollut Hans Andersson oli juossut paikalle ja lyönyt Mattsia niin, että tälle oli tullut musta silmä. Hans kiisti tapahtuman ja kertoi ainoastaan ehdottaneensa, että hevosta voisi tulla hakemaan toisella kertaa. Lisäksi hän pyysi oikeuden saada toimittaa seuraavaan oikeuskäsittelyyn kirjallisen vastauksensa asian tiimoilta. Tähän hänelle annettiin lupa, mutta häntä kiellettiin 100 taalerin sakon uhalla poistumasta kaupungista.⁵⁷

Muutama päivä myöhemmin Hans saapui uudestaan oikeuden eteen kirjallisen vastauksensa kanssa. Hän kertoi, että oli lyönyt kaupunginpalvelijaa, koska tämä oli yrittänyt viedä hevosen ja koska kaupunginpalvelija oli ensin lyönyt häntä kepillään kädelle. Hän myös sanoi, että hänellä olisi asiaan todistaja ja pyysi jälleen lykkäystä asiassa, jotta saisi kutsuttua todistajan paikalle raatihuoneelle. Pyyntöön suostuttiin jälleen ja asian käsittely siirtyi edelleen.⁵⁸

Kun asiaa muutamaa päivää myöhemmin käsiteltiin kolmannen kerran, ei Hansilla ollut mukanaan kuitenkaan todistajaa eikä enempää lisääikää ollut mahdollista saada. Näin ollen Hans tuomittiin Bertillin veristä haavoista yhdeksän markan ja kolmen taalerin sakkoihin sekä Mattsin mustelmista 12 taalerin sakkoihin. Lisäksi Hans veloitettiin korvaamaan kaikki Bertillin haavojen hoidosta aiheutuneet kustannukset.⁵⁹

Kesän 1641 tapahtumat havainnollistavat kaupunginpalvelijoiden työssään kohtaamaa vastarintaa, valtaoikeuksia, yhteistyötä muiden virkamiesten kanssa sekä heidän työnsä säätyrajat ylittävää ulottuvuutta. Tapaus osoittaa, että kaupunginpalvelijat saivat käskyjä toisilta virkamiehiltä ja työskentelivät tarvittaessa pareittain. Samoin tapauksesta ilmenee, että

---

⁵⁶ Käännetty suoraa sanasta ”lagläsare”.

⁵⁷ KA z:11, TRO 26.6.1641, 372.

⁵⁸ KA z:11, TRO 28.6.1641, 377; KA z:11, TRO 30.6.1641, 380.

⁵⁹ KA z:11, TRO 3.7.1641, 386.

kaupunginpalvelijoilla oli oikeus suorittaa takavarikoiteja. He kantoivat keppiä, jota mahdollisesti saattoi käyttää pampun tavoin ja että he kohtasivat työssään eri taustoista tulevia ihmisiä. Merkittävin havainto tapauksessa on kuitenkin se, millaista vastustusta ja jopa fyysistä väkivaltaa he työssään kohtasivat.

3.2 Alemman tason virkamiehen rakentuva auktoriteetti

Virkamiesten toimintaa koskevat ohjeistukset tarkentuivat ja lisääntyivät Ruotsin suurvaltakauteen liittyvän hallinnon kehittämisen myötä. Kaupunginpalvelijat tai muutkaan virkamiehet, eivät kuitenkaan voineet toimia puhtaasti ohjeistusten edellyttämällä tavalla, koska julkisen vallan käyttöön liittyi aina myös vallankäytön kohde eli ihminen, johon valtaa käytetään. Julkinen valta ja sitä edustavien virkamiesten legitimitetti oli 1640-luvun alussa vielä hyvin uusi ja vakiintumaton asia. Ihmiset olivat toki tottuneet ylempisäätyisiin vallankäyttäjiin, mutta uutta oli se, että valtaa käytti nyt myös se oma serkku, naapuri tai muu aivan tavallinen heihin itseensä verrattavissa oleva henkilö. Tämä puolestaan aiheutti kipuilua kaupunkilaisten suhtautumisessa erityisesti kaupunginpalvelijoihin ja heiltä saataviin käskyihin.

Kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin kuului keskeisesti haasteiden toimittaminen syytetyille sekä heidän ja todistajien noutaminen oikeuskäsittelyihin. Näiden henkilöiden reaktiot ja suhtautuminen kaupunginpalvelijoihin kuvastavat kaupunkilaisten tottelematonta asennetta virkamiehiä kohtaan. Kaupunginpalvelijan lähettäminen syytetyn perään ei nimittäin taannut sitä, että tämä saapuisi oikeuteen. Oma vaikutuksensa oli myös kaupunginpalvelijoiden rajallisilla valtaoikeuksilla. Laki ei sallinut heidän käyttävän voimakeinoja tehtäviensä toteuttamiseen tai muuten pakottamaan ihmisiä saapumaan oikeuden eteen. Tämä ilmeni muun muassa siten, että ihmiset eivät aina noudattaneet kaupunginpalvelijoiden käskyjä – tai eivät ainakaan ensimmäisellä kerralla. Esimerkiksi elokuussa 1639 Phil ja Matts kävivät vuorotellen hakemassa Simon Beltarea paikalle oikeuteen, koska tämä ei ensimmäisellä kerralla ollut halukas tottelemaan käskyä.⁶⁰ Simonin tapauksesta ja sen osoittamasta virkamiesten arvostuksen puutteesta huolimatta, on myös huomioitava se mahdollisuus, että useimmat kaupunkilaiset ovat totelleet kaupunginpalvelijoita kuuliaisesti, mutta niitä tapauksia, joissa näin on tapahtunut, ei ole ollut merkityksellistä kirjata pöytäkirjoihin, eikä

---

⁶⁰ KA z:171, TKO 5.8.1639.

niistä siksi ole jäänyt lähdeaineistoa. Tapaus on siitä huolimatta selkeä osoitus siitä, etteivät kaupunginpalvelijan uskottavuus ja auktoriteetti eivät siis yksinkertaisesti riittäneet siihen, että Simon olisi suostunut lähtemään mukaan.

On myös epäselvää, miten kaupunginpalvelijat käytännössä löysivät etsimänsä henkilöt, koska ei ole tiedossa, millaisia keinoja heillä oli käyttää. Kaupunginpalvelijoiden toimivallan rajat on kuitenkin mahdollista päätellä lähdeaineistosta. Heitä oli esimerkiksi kielletty menemästä ihmisten koteihin katsomaan, onko etsittävä henkilö siellä eivätkä he voineet myöskään pakottaa muita kertomaan mahdollisia tietojaan etsinnän kohteena olevasta henkilöstä. Nämä ilmenevät tapauksesta, jossa kaupunginpalvelija oli käynyt toisen kaupunkilaisen luona kyselemässä etsittävän henkilön olinpaikkaa, mutta hän oli kieltäytynyt vastaamasta ja käskenyt kaupunginpalvelijan poistumaan.⁶¹ Koska henkilön olinpaikka jäi arvoitukseksi, voidaan päätellä, että kaupunkilaisilla ei ollut velvollisuutta vastata tai muuten auttaa kaupunginpalvelijaa työssään.

Siitä, että henkilöiden etsintä ja noutaminen oli iso osa kaupunginpalvelijoiden työtä, voi myös päätellä, että he liikkuvat paljon kaupungilla. Ei ole kuitenkaan säilynyt tietoa siitä, miltä tämän tutkimuksen kohteena olevien kaupunginpalvelijoiden toimintakenttänä ollut Turku näytti, koska kaupunki tuhoutui suurelta osin vuoden 1681 palossa. Varhaisimmat säilyneet rakennukset ovat 1700-luvun lopusta eikä sitä varhaisemmilta ajoilta rakennuksista ole säilynyt edes kuvia tai suunnitelmia. Aiemman tutkimuksen perusteella pidetään kuitenkin jopa todennäköisenä, että kaupunki on ollut ennen 1600-luvun puoliväliä vauraampi ja vaikuttavampi kuin palon jälkeen ollut.⁶² On siten mahdotonta edes arvioida kaupunginpalvelijan työn haastavuutta ja oikean henkilön löytämiseen tarvittavia taitoja.

Aihetta on kuitenkin mahdollista lähestyä, koska varhaismodernin Turun arkeologisten kaivausten ja oikeuslähteiden kautta. Arkeologiset tutkimukset osoittavat, että asuintalot 1600-luvun Turussa olivat pääasiassa yksikerroksisia puutaloja, joissa usein oli yhdistetty pienellä käytävällä makuuhuone ja isompi päähuone.⁶³ Lisäksi talot oli rakennettu niin, että talo, pihapiirin muut rakennukset ja aidat muodostivat umpipihan.⁶⁴ Kadulta ei siis nähnyt, mitä pihalla tapahtui ja keitä siellä liikkui. Ihmiset toki viettivät aikaansa myös muualla kuin

---

⁶¹ KA z:171, TKO 4.3.1640.

⁶² Laitinen 2017, 151—152.

⁶³ Laitinen 2017, 153.

⁶⁴ Laitinen 2017, 157.

kotonaan, joten kaupunginpalvelijalle ei riittänyt, että hän kävi etsimässä haluamaansa henkilöä tämän omasta tai tuttaviansa kodeista. Turussa toimi esimerkiksi 1640-luvulla kymmenen kestikievaria, joista kaupunginpalvelijat saattoivat myös joutua etsimään oikeuden tarvitsemia henkilöitä.⁶⁵ Vaikka kaupunki ei ollut suuri niin ihmiset asuivat lähellä toisiaan. Näin ollen kaupungista löytyi helposti myös piilopaikkoja sellaisia tarvitseville.⁶⁶ Varsinkin, kun kaupunkilaisilla oli oikeus estää kaupunginpalvelijan tulo asuntoonsa eikä kaupunginpalvelijalla ollut käytössä voimakeinoja. Toisin sanoen kaupunginpalvelijat tarvitsivat työssään onnistumisessa rutkasti myös onnea.

Kaupunginpalvelijan asema hallinnon virkamiehenä ei siis automaattisesti tuonut arvostusta kaupunkilaisten silmissä. Tottelemattomuuden lisäksi he kohtasivat työssään paljon sanallista ja fyysistä väkivaltaa. Lähdeaineisto osoittaa, että useissa tapauksissa, joissa kaupunginpalvelijan löytäessä etsimänsä henkilön, on tämä purkanut turhautumistaan kaupunginpalvelijaan. Tämä ei kuitenkaan kannattanut, koska sekä virkamiehen kunnian että fyysisen koskemattomuuden loukkaaminen johtivat yleensä rangaistuksen koventamiseen.

Tämän sai kokea tammikuussa 1639 Sauvosta kotoisin oleva Carl Hendricksson, joka tuomittiin kolmen markan sakkoon juopottelusta. Tuomioon lisättiin kuitenkin vielä kuusi markkaa, koska hän oli mennyt humalassa haukkumaan kaupunginpalvelijaa hunsvotiksi.⁶⁷ Kunnialla oli keskeinen merkitys uuden ajan yhteiskunnassa ja se muodostui arjen vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Kunnia määritti ihmisen identiteettiä eikä kunniantomalla ei ollut samoja toimintamahdollisuuksia kuin kunniallisella henkilöllä. Virkamiehen kunnian loukkaaminen oli siten vakava rikos.⁶⁸ Kunnian loukkaamiseen liittyvissä oikeudenkäynneissä oli kyse osittain tietynlaisesta rituaalista, jonka tarkoituksena oli loukatun kunnian puolustaminen ja palauttaminen.⁶⁹ Se, että kaupunginpalvelijan kunnian loukkaamisesta rangaistiin siinä missä ylempiarvoistenkin virkamiesten, osoittaa, että heistä haluttiin tehdä kaupunkilaisten silmissä samalla tavalla osa virkakoneistoa.

Rangaistus kaupunginpalvelijan fyysisen koskemattomuuden loukkaamisesta oli kunnian loukkaamista suurempi. Esimerkiksi Erick Cårk löi kaupunginpalvelijaa suuhun, josta

---

⁶⁵ Ranta 1975, 609.

⁶⁶ Laitinen 2017, 151.

⁶⁷ KA z:171, TKO 18.1.1639.

⁶⁸ Einonen 2003, 81—82, 95.

⁶⁹ Einonen 2003, 96.

rangaistukseksi hän sai kuuden markan sakon kaksinkertaisena.⁷⁰ Cårk sai kuitenkin olla tyytyväinen siihen, että selvisi vain kaksinkertaistetulla sakolla. Virkamiehen fyysisen kunnian loukkaamisesta saattoi saada myös kuolemantuomion. Näin kävi Gynte Mårtenssonille, joka löi pormestaria niin, että hän pyörtyi. Raatiin kohdistuva väkivalta oli ankarasti kiellettyä ja siihen suhtauduttiin vakavasti, koska se uhkasi kaupunkiyhteisön tasapainoa ja harmoniaa.⁷¹ Näin ollen Cårkin hengen saattoi pelastaa se, että hän oli lyönyt vain kaupunginpalvelijaa.

Väkivalta ja kunnia olivat usein tiiviisti liitoksissa toisiinsa vielä uuden ajan alussa, ja väkivaltaa sai esimerkiksi käyttää kunnian puolustamiseen. Kunniaa sen sijaan ei ymmärretty uuden ajan alussa yksilölliseksi ominaisuudeksi, vaan se käsitti koko yhteisön.⁷² Tämä ilmenee myös Gynte Mårtenssonin saamasta rangaistuksesta, jossa hänet tuomittiin kaupungin koko julkisen hallinnon ja kaupunkiyhteisön kunnian loukkaamisesta kuolemaan.⁷³ Vaihteluaste virkamiehiin kohdistuvan väkivallan rankaisemisessa osoitti näin ollen selkeästi eri virkamiesten välisen hierarkian ja sosiaalisen aseman kaupungin hallintokoneiston keskuudessa sekä asetti kaupunginpalvelijat sen pohjalle.

On kuitenkin muistettava, että kaupunginpalvelijan työssään kohtaamassa vastustuksessa ei välttämättä ollut kyse pelkästään heihin alemman tason virkamiehinä kohdistuvasta halveksunnasta tai kunnioituksen puutteesta, vaan vastustus saattoi olla tarkoitettu yleisesti koko hallintojärjestelmää kohtaan. Esimerkiksi kaupunginpalvelijan toimittaessa haastetta Christopher Brunille marraskuussa 1640, Brun kysyi kaupunginpalvelijalta, kuka haasteen oli kirjoittanut. Kaupunginpalvelijan kerrottua Joseph Jacobsson nimisen miehen kirjoittaneen haasteen oikeuden puolesta, kirosi Brun sekä pormestarin että Jacobssonin.⁷⁴ Vastustusta ja kritisointia saivat siis kokea myös muut virkamiehet kuin kaupunginpalvelijat. Kaupunginpalvelija joutui helposti haukkujen ja ärsytyksen purkamisen kohteeksi, koska he työtehtäviensä puolesta olivat lähimpänä kaupunkilaisia.

---

⁷⁰ KA z:171, TKO 21.1.1641.

⁷¹ Einonen 2003, 98—99.

⁷² Karonen 1998, 140.

⁷³ Einonen 2003, 98—99.

⁷⁴ KA z:11, TRO 28.11.1640, 104. Joseph Jacobssonin ammattia ei mainita lähdeaineistossa.

3.3 Sosiaaliset taidot kaupunkilaisten arvostuksen perustana

Kaupunginpalvelijoilta vaadittiin työssään hyviä sosiaalisia taitoja. Virkamiesten tuli työssään tasapainoilla edustamansa esivallan ja vallan kohteena olevien ihmisten välissä noudattaen ylhäältä tulevia määräyksiä sekä ymmärtäen ihmisten vaatimuksia ja käytännön mahdollisuuksia. Tehtävä ei aina ollut helppo, joten virkamieheltä vaadittiin hyviä vuorovaikutustaitoja, jotta hän kykeni toimimaan rauhanomaisesti kaupunkilaisten kanssa sortumatta ylilyönteihin.⁷⁵ Kaupunginpalvelijat kohtasivat työssään paljon provosointia ja pilkkanimityksiä, mikä korosti asiallisen käytöksen ja rauhallisena pysymisen tärkeyttä.

Rauhallisuuden lisäksi kaupunginpalvelijoilta vaadittiin hyviä puhetaitoja. Heidän piti pystyä suostuttelemaan ihmiset tekemään sellaisia asioita, joita he eivät olisi halunneet tehdä. Suostuttelulla tarkoitettiin ilman pakkokeinoja tapahtuvaa vallankäyttöä. Hallitsijoiden ja viranhaltijoiden harjoittama suostuttelu on kiinteässä yhteydessä valta-asemaan ja vallan legitimitettiin.⁷⁶ Se, että kaupunginpalvelijat ovat voineet asemaansa vedoten suostutella ihmisiä tottelemaan, tarkoitti, että kaupunkilaiset tunnustivat heidän asemansa osaksi julkista hallintoa, ja hyväksyivät heidän auktoriteettiasemansa.

Sosiaaliset taidot olivat kaupunginpalvelijalle tärkeitä myös siksi, että ilman niitä saattoi virkaura päättyä ennen aikojaan. Maaseudulla talonpojat olivat jo 1500-luvulla oppineet, että epämiellyttävästä virkamiehestä saattoi yrittää päästä eroon valittamalla hänen toiminnastaan hallitsijalle. Tämän saivat kokea muun muassa voudit, jotka käyttivät asemaansa väärin rahvaan kustannuksella esimerkiksi keräämällä laittomia maksuja ja ottamalla lahjuksia.⁷⁷ Huono hallinto tuskin oli vieras asia Turussakaan, koska monista muista varhaismodernin Ruotsin kaupungeista on aiemmissa tutkimuksissa havaittu virkamieskorruptioon ja virka-aseman väärinkäyttöön viittaavaa toimintaa.⁷⁸

Kaupunginpalvelijoiden työn sosiaalisen ulottuvuuden takia heidän sosiaaliset taitonsa nousevat keskeiseen asemaan työn suorittamisen kannalta. Niitä on kuitenkin haastavaa tutkia, mutta jotain voidaan päätellä tapauksista, joissa kaupunkilainen ja kaupunginpalvelija ovat kohdanneet muutoin kuin selvästi viranhoitoon liittyvässä asiassa. Esimerkiksi Thomas Kula oli tunnustanut Matts kaupunginpalvelijalle olevansa kolme markkaa velkaa Erick

⁷⁵ Karonen & Villstrand 2021, 4—5.

⁷⁶ Julku 2022, 138—139.

⁷⁷ Karonen & Villstrand 2021, 6.

⁷⁸ Karonen & Villstrand 2021, 4.

Makoiselle. Tunnustuksen seurauksena Turun kämnerinoikeus tuomitsi Kulan maksamaan velkansa neljäntoista päivän kuluessa lokakuussa 1639.⁷⁹ Se, että Kula oli tunnustanut teon kaupunginpalvelijalle, kertoo siitä, että hän on ilmeisesti pitänyt kaupunginpalvelijaa oikeutta ja tuomaria helpommin lähestyttävänä. Tämä olikin kaupunginpalvelijalle tärkeä ominaisuus. Kaupunginpalvelijoiden tehtäväkenttä vei heidät hyvin lähelle kaupunkilaisia. He olivat läsnä kaupungin arjessa toimittaessaan työtehtäviään ja työskennellessään raatihuoneella sekä asuessaan siellä, missä muutkin tavalliset ihmiset asuvat.⁸⁰ Tämä kaupunginpalvelijoiden arkinen läsnäolo saattoi tehdä heistä kaupungin asukkaille sellaisia läheisiä ja turvallisen tuntuksia viranomaisia, joille saattoi kertoa rikkeistään samalla tavalla kuin uskonnolliselle auktoriteetille on tunnustettu syntejään.

Janne Haikari on väitöstyössään tutkinut virkamiesten ja satakuntalaisten talonpoikien välistä suhdetta 1600-luvun lopulla. Hän kirjoittaa muun muassa siitä, miten maaseudun paikalliset virkamiehet, kuten voudit ja inspektorit, saivat virkansa esivallalta, mutta tarvitsivat tavallisilta ihmisiltä oikeudenmukaisen toiminnan kautta syntyvän hyväksynnän tai pelkoon perustuvan kunnioituksen, jotta kykenivät täyttämään tehtävänsä. Heidän auktoriteettinsa perustui siis pitkälti heidän omiin persooniinsa, sosiaalisiin taitoihinsa ja verkostoihinsa.⁸¹

Kaupunginpalvelijoiden kohdalla tilanne oli mahdollisesti samanlainen, vaikka valtakunnan toiseksi suurimmassa kaupungissa heidän toimintaympäristönsä oli täysin erilainen. Haikarin tutkimat maaseutuyhteisön voudit olivat paikallisille talonpojille kaukaisen esivallan kasvot ja siten tietynlaisen välittäjän asemassa kruunun ja rahvaan välillä.⁸² Kaupunginpalvelijat puolestaan toimivat samassa kaupunkitilassa kuin paljon omaa asemaansa arvostetummat viranomaiset ja ylempisäätyiset. On mahdollista, että heidän kohdallaan päti sama kuin maaseudun virkamiesten eli kaupunginpalvelijan oma persoona sekä sosiaaliset taidot ja verkostot ovat olleet se tekijä, joka on saanut kaupunkilaiset tottelemaan henkilöä, jonka tottelemiseen ei ole ollut mitään muuta varsinaista syytä.

Kaupunginpalvelijat olivat monipuolisten työtehtäviensä kautta läsnä ihmisten arjessa muutenkin kuin vain oikeustapauksiin liittyvissä asioissa. Esimerkiksi kun Caspar Ekman halusi myydä hevosensa, oli kaupunginpalvelija läsnä tilaisuudessa.⁸³ Koska

---

⁷⁹ KA z:171, TKO 10.10.1639.

⁸⁰ Savolainen 2014, 124.

⁸¹ Haikari 2009, 177.

⁸² Haikari 2009, 177.

⁸³ KA z:171, TKO 1.10.1639.

kaupunginpalvelijoita pidettiin oikeuden näkökulmasta luotettavina ja uskottavina henkilöinä, ovat myös kaupunkilaiset ajatelleet näin ja kaupunginpalvelija oli siksi kutsuttu paikalle todistamaan kaupantekoa eli nykytermein toimimaan kaupan vahvistajana.

Oikeuspöytäkirjat osoittavat kuitenkin, että kaupunginpalvelijat kohtasivat työssään eri säätyihin ja ammattiryhmiin kuuluvia henkilöitä, esimerkiksi käsityöläisiä, arvostettuja kauppiaita, kirkollisissa tehtävissä toimineita, sotilaita ja palkollisia.⁸⁴ Asiointi kaupunginpalvelijan kanssa oli siten säätyrajat ylittävä arkielämän kokemus 1600-luvun puolivälin turkulaiselle. Sosiaalisia taitoja ja uskottavaa persoonaa tarvittiin ehkä jopa vielä enemmän silloin, kun kaupunginpalvelijan käyttämä valta kohdistui häntä itseään säädyltään ylempään henkilöön. Koska säätyihin perustuva yhteiskunta oli hyvin hierarkkinen, on ylempisäätyisen henkilön ollut vaikea hyväksyä sitä, että joku alemmalla tasolla oleva tulee esittämään itseä koskevia vaatimuksia.

---

⁸⁴ KA z:171, TKO 29.4.1640; KA z:9, TRO 12.2.1639, 37; KA z:10, TRO 18.3.1640, 144; KA z:10, TRO 26.9.1640, 385—387; KA z:10, TRO 15.1.1640, 84.

4 Rangaistusten toimeenpano konkretisoimassa julkista valtaa

4.1 Kaupunginpalvelijoihin kohdistuneet odotukset

Muiden virkatehtävien ohella kaupunginpalvelijat valvoivat myös vankeja Turun raatihuoneella sijainneessa vankilassa. Huhtikuussa 1639 Hindrich-niminen kaupunginpalvelija päästi Sigfred-nimisen miehen ulos vankilasta ilman lupaa. Rangaistukseksi teosta hän joutui itse viettämään kahdeksan päivää vankeudessa.⁸⁵ Ei ollut myöskään ainutlaatuista, että kaupunginpalvelija päästi vankeja vapauteen ilman lupaa. Tutkimuskirjallisuudesta löytyy maininta esimerkiksi kaupunginpalvelija Henrik Staffaninpojasta, joka tuomittiin sakkoihin tammikuussa 1657 päästettyään kaksi vankia vapauteen.⁸⁶

On epäselvää, miten tapaus vaikutti Hindrichin uraan kaupunginpalvelijana. Hänet mainitaan kaupunginpalvelijana vielä marraskuussa 1639, jolloin hän toimi todistajana oikeudessa, mutta sen jälkeen maininnat hänestä loppuvat. Tosin kaupunginpalvelijan nimeä ei mainita läheskään kaikissa tapauksissa, joten on myös mahdollista, että hän on jatkanut töitään, mutta se on epätodennäköistä verrattuna siihen, että muiden kaupunginpalvelijoiden nimet toistuvat usein eri tapauksissa. Mikäli Hindrichin työ kaupunginpalvelijana on päättynyt, ei ole myöskään varmaa, että se olisi päättynyt juuri tämän virheen takia.

Näyttää siltä, että kaupunginpalvelijoihin kohdistui paljon odotuksia ja heidän oletettiin toimivan heihin virkansa puolesta kohdistetun luottamuksen ja arvostuksen mukaisesti. Kaupunginpalvelijoita pidettiin yleisesti julkisen hallinnon virkamiehinä soveltuvina esimerkiksi toimimaan todistajina oikeudessa sekä huolehtimaan erilaisten julkisen hallinnon alaan kuuluvien maksujen vastaanottamisesta ja muiden henkilöiden välisten maksusuoritusten valvomisesta. Toimi Hindrich vankia vapauttaessaan sitten vahingossa taikka tietoisesti väärin, tapaus osoittaa, että aina kaupunginpalvelijat eivät toimineet arvolleen sopivalla tavalla. Tämä muistuttaa siitä, että hekin olivat vain ihmisiä, jotka saattoivat tehdä virheitä. Mikäli Hindrichin ura kaupunginpalvelijana päättyi tämän virheen takia, korostaa se tehtävään kohdistuneita odotuksia ja sitä, että toimeen valitun henkilön piti nämä odotukset kyetä myös täyttämään. Kaupunginpalvelijat edustivat toimessaan koko

---

⁸⁵ KA z:9, TRO: 3.4.1639, 97—100; KA z:9, TRO: 6.4.1639, 103.

⁸⁶ Toropainen 2011, 23.

julkista hallintoa kaupunkilaisille, joten heidän tuli toiminnallaan pitää myös huoli hallinnon uskottavuudesta ja näyttää esimerkkiä muille kaupunkilaisille.

4.2 Todistamisen rooli julkisen hallinnon uskottavuuden ylläpitämisessä

Yksi kaupunginpalvelijoiden keskeisimmistä työtehtävistä oli toimia todistajana oikeudenkäynneissä. Rankaiseminen lainrikkomuksista on välttämätöntä lakien uskottavuuden ylläpitämisen kannalta. Ilman rangaistuksia lait ovat vain paperille kirjattuja yhteiskunnallisia tavoitteita. Jotta ne muuttuisivat käytännön todellisuudeksi, tulee lainrikkajat voida saattaa vastuuseen teoistaan.⁸⁷ Tämä puolestaan vaati sitä, että heitä vastaan löytyy riittävästi todisteita. Kaupunginpalvelijan antama todistus oli yksi merkittävä keino tähän.

Rikoksista määrättävät rangaistukset kovenivat keskiajan jälkeen, mikä heijastaa muuttunutta suhtautumista väkivaltaan ja väkivaltarikoksiin. Esimerkiksi taposta oli aiemmin selvinnyt vain sakoilla, mutta uudella ajalla koveni rangaistus kuolemantuomioon. Muutos on seurausta yhteiskunnallisen vallan lujittumisesta ja siitä, että hallitsija halusi luoda kunniallisille kansalaisille turvallisen elinympäristön.⁸⁸ Tämä tavoite turvata kansalaisten elämänpiiri on nähtävissä myös suurvaltakauden Ruotsissa. Kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin ei kuulunut kuolemantuomioiden tai muiden ruumiinrangaistusten toimeenpano, koska nämä olivat ainoastaan pyövelille soveltuvia työtehtäviä, mutta sen sijaan he huolehtivat työtehtäviensä kautta järjestyksen ylläpitämisestä kaupungilla ja auttoivat mahdollisesti siten ennaltaehkäisemään rikoksia.

Ennaltaehkäisevistä toimista huolimatta lainrikkomuksia kuitenkin tapahtui. Jotta näistä määrättyt rangaistukset voitiin panna toimeen, tuli oikeustapaukset ratkaista ja löytää syyllinen, jolle rangaistus määrätä. Todistamisen merkitys oikeudenkäynneissä kasvoi 1500-luvun lopulta alkaen osana suurempaa oikeudellista vallankumousta samalla kun se muutti muotoaan. Aiemmin oikeudenkäynnin lopputuloksen kannalta keskeisessä asemassa ollut, henkilön maineeseen perustunut myötävannoja instituutio lakkautettiin vasta seuraavan vuosisadan lopulla vuonna 1695, mutta koko vuosisadan ajan sen merkitys väheni ja todistamisen painopiste siirtyi myötävannomisesta tapahtuman nähneiden silminnäköjoiden

---

⁸⁷ Aalto 1996, 53.

⁸⁸ Heikkinen 2018, 375.

lausuntoihin.⁸⁹ Kaupunginpalvelijoiden rooli oli todistaa oikeudenkäynnissä asioita, joita he olivat virantoimituksessa havainneet ja joilla oli merkitys asian lopputuloksen kannalta.

Myötävannomisessa oli kyse siitä, että syytetty hankki oikeudenkäyntiin paikalle oikeuden rikoksen vakavuuden perusteella tapauskohtaisesti asettaman määrän kunniallisia henkilöitä, jotka saattoivat syytetyn maineen perusteella vanhoa, ettei tämä ollut syyllistynyt siihen tekoon, josta häntä syytettiin. Menettelytavan muutoksen on katsottu siirtäneen oikeudenkäynnin painopisteen paikallisyhteisöiltä syytettynä olevaan yksilöön. Siinä missä aiemmin yhteisö on vastannut jäsenensä toiminnasta, tuli uudistuksen seurauksena yksilön vastata itse teoistaan.⁹⁰ Uudistuksen taustalla oli muutos oikeuden jakamiseen liittyvässä ajattelussa. Aiemmin oikeudenkäynnissä oli pyritty siihen, että osapuolet pääsevät sopuun keskenään, mutta oikeudellisen vallankumouksen seurauksena oikeudenkäynnin tavoitteeksi muodostui syylliseksi katsotun henkilön tuomitseminen lain osoittamalla tavalla.⁹¹ Kaupunginpalvelijoilla oli virkansa puolesta ja todistamisasemansa kautta vaikutusta siihen, että laittomaan tekoon syyllistynyt henkilö saatiin tuomittua ja hän joutui vastuuseen tekemästään rikkeestä.

Kaupunginpalvelijoiden rooli rikosten selvittämisessä tuki ruotsalaisen yhteiskuntajärjestyksen kehitystä. Ilman taitoa saada syylliset kiinni julkinen hallinto ei kykene toimimaan uskottavasti. Erityisesti taito selvittää törkeät rikokset on välttämätön jokaisen kehittyneen yhteiskunnan toimintakyvylle. Yksinkertaisemmat rikokset pystyy selvittämään rutiininomaisesti ilman suurempaa vaivannäköä, joten niiden tuomitseminen ei vaadi yhteiskunnalta suurta kehitysastetta.⁹² Yhteiskunnan tulee siis olla tarpeeksi organisoitunut, jotta törkeistä rikoksista saadaan annettua tuomiot oikeille syyllisille. Tämä on tärkeää, koska jos törkeät rikokset jäisivät selvittämättä, katoaisi niistä määrättävien rangaistusten pelotevaikutus. Silminnäkijöiden todistuksilla oli tekijän tunnustuksen ohella keskeinen merkitys rikosten selvittämisessä. Heidän todistustensa tuli perustua todistajan omaan havaintoon ja tuomarin tehtävänä oli arvioida todistajan luotettavuus.⁹³ Kaupunginpalvelijan todistuksen arvo perustui puolestaan hänen virkaansa ja siihen, että hänet oli virkaan valittaessa todettu luotettavaksi.

---

⁸⁹ Välimäki 2020, 12; Ylikangas 1998, 51.

⁹⁰ Toropainen 2016, 147.

⁹¹ Ylikangas 1998, 51.

⁹² Pihlajamäki 2004, 83—84.

⁹³ Pihlajamäki 2004, 86.

Varhaismoderni oikeusjärjestelmä ei kuitenkaan ollut tasa-arvoinen eikä se kohdellut kaikkia lainrikkajia samalla tavalla. Rangaistuksen laatuun ja siihen, tuliko tapaus ikinä oikeuden käsittelyyn, vaikutti tekijän yhteiskunnallinen asema, sääty, sukupuoli, syntyperä ja maine. Kunniallinen aatelinen sai pääsääntöisesti toimia vapaammin kuin alempiin säätyihin kuuluneet, koska kunniallisten henkilöiden rankaisemista pidettiin kunniaattomana.⁹⁴ Yhteiskunnan hierarkkisuus näkyi siis myös oikeudenkäynneissä. Oikeuslaitosta motivoi siten syyllisten kiinnisaamiseen ja vastuuseen saamiseen vallan vakiinnuttaminen suhteessa alempiin säätyihin.

Jotta tuomari saattoi arvioida todistajan luotettavuuden, oli välttämätöntä, että todistaja antoi lausuntonsa oikeuden istunnossa.⁹⁵ Lähdeaineisto kuitenkin osoittaa, että joissakin tapauksissa todistaja on voinut antaa asiaa koskevan lausuntonsa kaupunginpalvelijalle oikeussalin ulkopuolella, jolloin kaupunginpalvelija on välittänyt lausunnon oikeudelle. Esimerkiksi maaliskuussa 1641 Turun raastuvanoikeudessa käsiteltiin tapausta, jossa Elin Staffansdotter väitti tulleensa edellisenä kesänä raskaaksi Hindrich Eskillsonille Abraham Mattsonin talossa. Hindich kiisti syytteen ja toi oikeuteen todistajaksi Margareta Phillipusdotterin, joka kertoi nähneensä Elinin tulevan ulos Sigfred Sujun talosta. Kaupunginpalvelija Matts lähetettiin viemään Sigfredille käsky saapua oikeuteen kuultavaksi. Sigfred oli kuitenkin vain todennut kaupunginpalvelijalle, ettei ole maannut Elinin kanssa, eikä ollut suostunut tulemaan oikeuteen paikan päälle. Oikeus ratkaisi asian lopulta ilman, että Sigfred saapui paikalle.⁹⁶ Oikeuskäytännön kannalta on siis mahdollista, että oikeudenkäyntiä johtaneella pormestarilla on valta harkita, milloin kaupunginpalvelijalle annettu todistus on ollut riittävä. Lähdeaineisto ei tosin kerro sitä, ovatko pormestari ja kaupunginpalvelija keskustelleet asiasta enemmän keskenään ja onko kaupunginpalvelijalla ollut mahdollisesti ollut jotakin sanavaltaa pormestarin päätökseen.

Sen lisäksi, että kaupunginpalvelijat välittivät todistajalausuntoja oikeudelle, oli heillä myös muissa asioissa keskeinen rooli viestien välittäjänä. Erityisesti silloin, kun oikeudenkäyntiin liittyvä henkilö ei jostain syystä voinut tulla paikalle oikeuskäsittelyyn. Maaliskuussa 1640 Turun raastuvanoikeuteen kaivattiin paikalle Oloff Bärghillsonia. Kirjurin mukaan kaupunginpalvelija oli kertonut selitykseksi, ettei hän voinut tulla paikalle oikeuteen, koska

---

⁹⁴ Lidman 2013, 402—403.

⁹⁵ Pihlajamäki 2004, 86.

⁹⁶ KA z:11, TRO 17.3.1641, 205.

oli sairaana.⁹⁷ Poissaoloselityksen välittäminen oikeudelle oli myös siinä mielessä erityinen työtehtävä, että toisin kuin suurimmassa osassa muita työtehtäviä, siinä kaupunginpalvelijat ovat saaneet harjoittaa omaa harkintavaltaansa. Kaupunginpalvelijalla on ollut mahdollisuus todeta, että henkilö on tosiasiallisesti sairas ja niin heikossa kunnossa, ettei tätä kannata lähteä kuljettamaan raatihuoneelle oikeudenkäyntiä varten. Jos heillä ei tällaista harkintavaltaa olisi ollut ja heidän olisi täytynyt jokaisessa tilanteessa noudattaa käskyä tuoda henkilö oikeuteen, olisi myös Oloff Bärkillson tuotu paikalle.

Tapaukset, joissa kaupunginpalvelijat toimivat todistajina vaihtelivat rikostyypeittäin. Tyypillisesti ne liittyivät väkivaltaan tai epäasialliseen kielenkäyttöön. Esimerkiksi vuonna 1641 kaupunginpalvelija Matts todisti oikeudessa yhdessä kahden muun miehen kanssa, kuinka Staffan Sapas oli lyönyt ja solvannut vuokralaisensa Johan Knuttsonin vaimoa.⁹⁸ Väkivaltarikosten korostuminen todistamiseen liittyvissä jutuissa ei ole sinänsä yllättävää, koska eriasteista väkivaltaa tapahtui Turussa erittäin paljon. Lievät väkivaltatapaukset olivat niin yleisiä, että niiden käsittely oikeudessa oli melko rutiiniluontoista. Lisäksi törkeiden väkivaltarikosten määrä oli niin korkea, että kaupunkia voi luonnehtia hengenvaaraliseksi asuinpaikoiksi, joissa asukkaat pelkäsivät liikkua ja kantoivat siksi mukanaan jotakin puolustautumiseen soveltuvaa välinettä.⁹⁹

Toisaalta erityistä törkeiden väkivaltarikosten käsittelylle oli se, että Turun hovioikeus pyrki käsittelyissä samaan osapuoleen sovitteluun asia keskenään sen sijaan, että syylliselle olisi tuomittu mahdollisimman ankara rangaistus ja jos tuomio annettiin, syyllinen lähetettiin useammin sotimaan kuin tuomittiin kuolemaan.¹⁰⁰ Menettely osoitti, että julkisen vallan modernisaatioprosessi oli uuden ajan alussa vielä hyvin alussa. Vaikka yhteiskunta oli niin kehittynyt, että ymmärrettiin todistamisen ja oikeanlaisten rangaistusten merkitys järjestelmän ylläpidolle, tehtiin oikeudessa toisinaan edelleen ratkaisuja, jotka tähtäsivät enemmänkin yhteiskuntajärjestelmän käytännön hyödyn saavuttamiseen sen sijaan, että olisi rakennettu uskottavuutta kaupunkilaisten silmissä pitämällä kiinni kirjaimellisesta lainlupauksesta rangaistuksia jaettaessa.

---

⁹⁷ KA z:10, TRO 18.3.1640, 144. Kirjaimellinen käännös ”ei voinut tulla, koska makasi sängyssä”. Tulkittu sairastamiseksi. *Den dar igen kom seijandes det han lågh till sängs och kunne denna gången icke upkomma;*

⁹⁸ KA z:171, TKO 11.6.1641.

⁹⁹ Karonen 1996 c, 73—80.

¹⁰⁰ Karonen 1996 c, 73—80.

Kaupunginpalvelijat toimivat säännöllisesti todistajina myös kunnianloukkaustapauksissa. Esimerkiksi keväällä 1640 Turun kämnerinoikeudessa käsiteltiin tapausta, jossa Lars Jacobson väitti Thomas Bygarin haukkuneen häntä kelmiksi. Thomas tuomittiin tapauksesta kuuden markan sakkoihin, koska kaupunginpalvelija todisti oikeudelle näin tapahtuneen.¹⁰¹ Kaupunginpalvelijan antaman todistuksen kohdistuvasta luotettavuudesta ja uskottavuudesta kertoo osaltaan se, ettei kirjuri ole kirjoittanut pöytäkirjaan kaupunginpalvelijan todistukseen liittyviä yksityiskohtia, kuten esimerkiksi missä ja miten hän oli tämän haukkumisen kuullut. Näitä asioita on mahdollisesti käsitelty oikeuden istunnossa, mutta niiden kirjoittamatta jättäminen osoittaa siitä, että tällaiset kaupunginpalvelijan antamaan todistajanlausuntoon liittyvät yksityiskohdat ovat olleet käsittelyn kannalta epäoleellisia, koska kaupunginpalvelijan sanaan oli mahdollista luottaa.

4.3 Rangaistusluontoisten maksujen valvominen

Kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin kuului vastaanottaa julkisen vallan puolesta sakkoja ja muita maksuja sekä vahvistaa, että tuomitut maksavat heille määrätyt maksut uhreille. Tämä oli tärkeä ja järjestelmän ylläpitämisen kannalta välttämätön työtehtävä, koska sakko oli varhaismodernin ajan yleisin rangaistus. Petri Karosen tekemän laskelman mukaan kaikista vuosina 1635—1651 Turun raastuvanoikeudesta hovioikeuteen alistetuista jutuista 43 prosentissa annettiin sakkorangaistus. Sakkorangaistuksen saattoi saada sekä kaikista lievista rikoksista että suurimmasta osasta törkeitä rikoksia. Esimerkiksi varkauksista tuomittiin ensisijaisesti sakkoon, vaikka niistä olisi voinut langettaa myös kuolemantuomion. Ne sakkorangaistukset, jotka syystä tai toisesta jäivät maksamatta, oli mahdollista muuttaa ruumiin- tai häpeärangaistuksiksi. Yleisiä ruumiinrangaistuksia olivat esimerkiksi ruoskiminen ja silpominen. Ne olivat kuitenkin ankaria rangaistuksia ja niitä tuomittiin lähinnä vain törkeistä varkaus- ja rauhanrikoksista.¹⁰²

Julkisen vallan määräämän sakkorangaistuksen historiallinen tausta on varhaiskeskiaikaisessa sovintosakossa, jota maksettiin rikoksen kohteena olleelle tai tämän suvulle sekä kruunulle. Se oli luonteeltaan sekä vahingonkorvaus että rangaistus ja tarkoitettu vähentämään verikostojen tekemistä. Sovintosakon määrä määräytyi lakiin kirjatun vakiintuneen käytännön

---

¹⁰¹ KA z:171, TKO 7.3.1640.

¹⁰² Karonen 1996 c, 63, 74—76; Pihlajamäki 2004, 138—140.

perusteella, mutta sen erotti modernista sakkorangaistuksesta se, ettei sitä määrännyt poliittista valtaa nauttiva julkinen hallinto, vaan lakia noudatettiin enemmän tavan mukaan kuin pakosta.¹⁰³ Kun julkinen hallinto siirtyi kontrolloimaan sakkorangaistusten antamista, tarvittiin myös julkisen vallan edustaja huolehtimaan siitä, että sakot myös tosiasiallisesti maksetaan.

Näin ollen kaupunginpalvelijoilla oli erittäin tärkeä ja keskeinen tehtävä poliittista valtaa nauttivan julkisen hallinnon määräämien sakkomaksujen vastaanottajina. Esimerkiksi tammikuussa 1639 Turun kämnerinoikeudessa käsiteltiin tapausta, jossa Margareta Olofsdotterin ja Agnis Knutsdotterin välille tullut riita oli yltynyt tappeluksi. Riidan seurauksena Agnis määrättiin maksamaan seitsemän äyrin maksu, jonka hän oli tuomiokirjan mukaan maksanut kaupunginpalvelijalle.¹⁰⁴ Ilman viranomaista, joka huolehtisi siitä, että maksu tulee suoritettua sellaisena kuin oikeus on sen määrännyt, ei sakkomaksun määräävällä järjestelmällä olisi edellytyksiä toimia.

Sakkojen suuruus oli sama kaikille tuloista huolimatta. Agnisille määrätty seitsemän äyrin sakko vastasi suuruudeltaan oluen sisältävän aterian hintaa. Agnisin ammatti ei ilmene tapauksesta, mutta piika tienasi vuodessa 2–6 kuparimarkan pestirahan ja yksi äyri oli noin yksi kahdeksasosa markasta. Piian tuloilla sakko oli siis huomattava, mutta rikkaammat porvarit saattoivat tienata jopa kymmeniä tuhansia markkoja vuodessa. Heidän tuloihinsa seitsemän äyrin sakko ei tehnyt suurta lovea.¹⁰⁵ Tuomiokirjat eivät lähdeaineistona kerro siitä, millainen sakkorangaistuksen perimistilanne on kaupunginpalvelijan näkökulmasta käytännössä ollut, mutta sen perusteella, että he kohtasivat työssään muutoinkin vastarintaa, voisi päätellä, että he ovat kohdanneet vastustusta ja kapinointia myös periessään sakkoja, varsinkin jos ne olivat tuomitun tulotasoon nähden suuria summia.

Kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin kuului myös todistaa, että tuomitut maksoivat uhreille tarkoitettut sakot. Esimerkiksi Simon Blom -niminen mies tuomittiin Turun hovioikeudessa maksamaan Lyttke Collanderille korvaus maksamattomista ruuasta ja juomasta. Hän ei ollut kuitenkaan tehnyt niin, joten Lyttke haki Turun raastuvanoikeudelta asian toimeenpanoa. Blom puolustautui kertomalla, ettei tiennyt, että asiasta oli annettu päätös ja lupasi ensi tilassa maksaa maksun. Kaupunginpalvelija lähetettiin Blomin mukaan varmistamaan, että Collander

---

¹⁰³ Pihlajamäki 2004, 2, 97—98.

¹⁰⁴ KA z:171, TKO 17.1.1639.

¹⁰⁵ Toropainen 2020, 285.

saa rahansa.¹⁰⁶ Työtehtävä perustui myös siihen, että sakko oli kolmiosainen: yksi osa maksettiin asianomistajalle, yksi osa kruunulle ja yksi osa kaupungille.¹⁰⁷ Sen sijaan, että tuomittu olisi maksanut koko summan kaupungille, joka sitten olisi vastannut sen jakamisesta oikean suuruisena oikeille tahoille, tuli tuomitun itse huolehtia asiasta. Kaupunginpalvelijan rooli prosessissa oli siis toisaalta valvoa oikeuden määräyksen toteutumista käytännön tasolla ja toisaalta pitää huoli siitä, että kruunu ja kaupunki saivat myös niille kuuluvan osansa maksuista.

Se, että kaupunginpalvelijat huolehtivat sakkojen ja muiden maksujen vastaanottamisesta sekä maksujen suorittamisen todistamisesta, kertoo myös siitä, että heidän tuli olla maineeltaan kunniallisia ja luotettavia. Juuri tämä vaatimus erotti kaupunginpalvelijat esimerkiksi pyöveleistä, joina pitkään työskenteli rikollisia, koska muut eivät halunneet tehdä tehtävää.¹⁰⁸ Luottamus oli uuden ajan alussa yhteiskunnan toiminnalle välttämätön ominaisuus, koska siihen perustui kaikki taloudellisesta toiminnasta lähtien.¹⁰⁹ Ilman luottamusta eivät myöskään virkamiehet pystyneet hoitamaan tehtäviään. Luottamuksellisuuden vaatimus selittää osaltaan sitä, että kaupunginpalvelijoiksi valittiin vuosittain samat henkilöt, koska luottamuksen voi määritellä tilannesidonnaiseksi henkilön toiminnan ennustettavuudeksi ja tehtävää aiemmin hoitaneiden tiedettiin kokemuksesta hoitavan työnsä asiaan kuuluvalla vakavuudella ja kunniallisuudella.¹¹⁰

4.4 Kaupungin rajat rangaistuksen välineenä

Kuten muitakin varhaismodernin ajan kaupunkeja, myös Turku ympäröi tulliaita vuodesta 1623 alkaen. Aidan ensisijainen tarkoitus oli verotulojen keräämisen helpottaminen, koska suurvalta tarvitsi verotuloja sotien rahoittamiseen. Turku ei siis itse hyötynyt veroista, vaan ne tilitettiin eteenpäin suoraan kruunulle. Kaikista kaupunkiin saapuvista ruokatuotteista ja muista kulutustavaroista piti maksaa veroa kolme prosenttia niiden arvosta huolimatta siitä, oliko kyseessä markkinoille myytäväksi saapuvat tuotteet vai esimerkiksi paikallisen leipurin jauhot. Tulliaidan fyysisestä ulkomuodosta ei ole jäänyt juurikaan todisteita, mutta kyseessä

---

¹⁰⁶ KA z:10, TRO 29.8.1640, 365.

¹⁰⁷ Pihlajamäki 2004, 138.

¹⁰⁸ Toropainen 2014.

¹⁰⁹ Keskinen 2008, 149—150.

¹¹⁰ Zand 1972, 230.

on ilmeisesti ollut aita, jonka yhteydessä on ollut oja tai muu kaivanto. Tämä on ollut riittävä veronkeräämistarkoitukseen, mutta ihmisten liikkuvuutta se itsessään tuskin on suuremmin estänyt.¹¹¹ Tulliaitaa käytettiin kuitenkin myös ihmisten liikkumisen rajoittamisessa, erityisesti silloin, kun heidän ei haluttu syystä tai toisesta joko tulevan kaupunkiin tai lähtevän kaupungista.

Kielto lähteä kaupungista eli kaupungista karkottaminen oli yleinen rangaistus ympäri varhaismodernia Eurooppaa. Karkottaminen oli tapa päästä eroon henkilöistä, joita ei kaupunkiin haluttu. Näitä olivat esimerkiksi irtolaiset ja varkaat. Myös Ruotsissa voimassa olleen lainsäädännön mukaan varkaat tuli karkottaa kaupungista.¹¹² Koska kyseessä oli tavanomainen toimenpide, oli oikeusjärjestyksen kannalta välttämätöntä, että viranomaiset huolehtivat karkotuksiin liittyvistä käytännön toimista, jotta toiminta pysyi uskottavana. Tutkimusaineistosta on havaittavissa, että Turussa juuri kaupunginpalvelijat osallistuivat karkotustoimintaan ja veivät karkotettuja kaupungin ulkopuolelle.

Kaupunginpalvelijoiden karkotuksiin liittyvissä työtehtävissä on kuitenkin havaittavissa muutoksia tutkimusajankohtana. Aineiston mukaan kaupunginpalvelijat suorittivat karkotustehtäviä itsenäisesti vuonna 1639. Sen jälkeen maininnat loppuvat, mikä tekee mahdolliseksi sen, että karkotustehtävät siirtyivät jonkun toisen virkaryhmän vastuulle. Riitta Laitinen kirjoittaa teoksessaan *Order, Materiality, and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden* Agnis Olofsdotterin tapauksesta.¹¹³ Agnis karkotettiin Turusta ensimmäisen kerran varastamisen takia vuonna 1639, jolloin kaupunginpalvelija vei hänet ulos kaupungista.¹¹⁴ Kun hän jäi uudelleen kiinni vuonna 1641, ei kaupunginpalvelijan osallisuudesta rangaistuksen toimeenpanoon ole mainintaa. On mahdollista, että oikeuden kirjuri on jättänyt asian itsestään selvänä kirjoittamatta, mutta karkotustapauksia ovat voineet hoitaa myös muut alemman tason virkamiehet. Jälkimmäiseen vaihtoehtoon viittaisi se, että Veli Pekka Toropaisen teoksen *13 pyöveliä – Päättöä menoa 1600-luvun Turussa* mukaan 1600-luvun puolivälin jälkeen karkotustehtävät olivat osa pyövelien tehtäväkenttää. Toisaalta Toropainen kirjoittaa myös siitä, miten pyövelit olivat samanaikaisesti pelättyjä henkilöitä, joiden kanssa kunniallisten ihmisten ei sopinut näyttäytyä.¹¹⁵ Olisiko kaupunginpalvelijoille

---

¹¹¹ Laitinen 2017, 51—53.

¹¹² Laitinen 2017, 121; Rapola 1926, 429.

¹¹³ Laitinen 2017, 121.

¹¹⁴ KA z:9, TRO 20.6.1639, 184.

¹¹⁵ Toropainen 2020, 77—78.

voitu määrätä sellaisia työtehtäviä, jotka jollain tavalla rinnastaisivat heidät kunnianttomiksi katsottuihin pyöveleihin?

Agnisin paluu Turkuun karkotuksesta huolimatta ei ollut poikkeuksellista. Kaikki karkotetut eivät suinkaan noudattaneet saamaansa tuomiota, vaan palasivat myöhemmin. Esimerkiksi Agnis otettiin vuoden 1641 jälkeen vielä kahdesti vuosina 1643 ja 1645, minkä jälkeen hänet tuomittiin kuolemaan ja teloitettiin 17.3.1645.¹¹⁶ Ei ole tiedossa, kauanko Agnis ehti kaupungissa oleilla ennen kuin jäi kiinni. Paikallisten virkamiesten tehtävä oli valvoa paikallisia noudattaen läänin kenraalikuvernöörin, maaherran ja hallitsijan antamia määräyksiä.¹¹⁷ Valvontatehtävän ei voi sanoa toteutuneen kovin hyvin, jos karkotetuksi määrätty voi oleskella Turun kokoisessa kaupungissa pitkään ennen uutta kiinnijäämistä. Turusta löytyi piilopaikkoja sellaista tarvitseville, mutta normaali elämä kaupungissa tuskin onnistui virkamiesten huomaamatta. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että karkotetulla ei välttämättä ollut mitään muuta vaihtoehtoa oman hengen ja toimeentulonsa turvaamiseksi kuin palata kaupunkiin.¹¹⁸ Ehkä tämä oli tiedossa myös kaupunginpalvelijoilla ja muilla virkamiehillä, joten he katsoivat karkotettujen paluuta sormien läpi uusien laittomuuksien tekemiseen asti.

Karkotettujen palaamisen mahdollisti myös se, että Turussa karkotuksiin ei liittynyt varsinaista julkista rituaalia toisin kuin esimerkiksi Saksassa, jossa karkotusrangaistusta tehostettiin julkisella häpäisemisellä. Laitisen mukaan jossain tapauksissa tuomittu on myös yksin saanut poistua kaupungista.¹¹⁹ Tämä on mahdollistanut sen, että kaupunkilaiset eivät ole välttämättä tiennet, ketkä on karkotettu ja ketkä ovat kaupungissa luvatta. Oikeussalissa rajatun ihmisjoukon keskuudessa annettu karkotustuomio herättää myös kysymyksen siitä, miten kaupunginpalvelijat tai muut virkamiehet ovat voineet käytännön tasolla valvoa sitä, kenellä ei ollut oikeutta oleilla kaupungin rajojen sisäpuolella. Vaikka olisi itse jonkun henkilön saattanut ulos kaupungista, onko voitu odottaa, että kaupunginpalvelija muisti tämän vielä vuosien päästä? Tosin Agnisin rikottua ensimmäisen kerran karkotusmääräystä vuonna 1641 häneltä leikattiin korva ja tuomittiin uuteen karkotukseen.¹²⁰ Sen jälkeen hänet on luultavasti ollut huomattavasti helpompi tunnistaa luvattomasti kaupungissa oleskelevaksi.

---

¹¹⁶ Laitinen 2017, 121—122.

¹¹⁷ Toropainen 2020, 9.

¹¹⁸ Lamberg 2009, 148—150.

¹¹⁹ Laitinen 2017, 143.

¹²⁰ Laitinen 2017, 121.

Karkotetut ja muut lainsuojattomat eivät myöskään aina lähteneet kovin kauas kaupungista, joten paluu oli senkin puolesta helppoa.¹²¹ Kaupungin lähistöllä pysymiseen saattoi vaikuttaa se, ettei karkotetulla ollut mitään muuta paikkaa, johon mennä tai tahtoa lähteä kauas kaupungissa asuvista ystäväistä ja perheenjäsenistään. Lähelle kaupunkia jääneen karkotetun helppo livahtaa kaupunkiin tapaamaan hänelle tärkeitä ihmisiä. Vierailut saattoivat olla päivittäisiä tai ainakin jokaöisiä. Esimerkiksi Toropainen kirjoittaa tapauksesta vuodelta 1665, jossa pyöveli oli Uudenmaantullin ulkopuolella kohdannut kolme lainsuojatonta miestä, joista yhden hän tiesi oleskelevan Sotalaisten metsässä ja käymässä sieltä öisin tapaamassa vaimoan muiden vartioissa.¹²² Tilastoja kaupungissa vierailleista karkotetuista ei ole kuitenkaan saatavilla, mutta olettaa voi, ettei tämä pyövelin kohtaama lainsuojaton ollut suinkaan ainoa näin toiminut henkilö.

Kaupungin rajoja ja kaupunkiin saapuvia tuki valvottiin, mutta valvonta perustui käytännössä enemmän luottamukseen kuin viralliseen menettelyyn. Kaupunkiin tulevien täytyi ilmoittautua pormestarin ja kaupungin viranomaisten luona esittämällä todistus siitä, mistä he ovat saapuneet ja miksi he ovat kaupungissa. Kaupunkilaisia oli myös kielletty majoittamasta henkilöä, joka ei näin ollut tehnyt.¹²³ Menettely oli varmasti tehokas ja toimiva silloin, kun kaupunkiin saavuttiin työn perässä tai muuten virallisissa asioissa. Karkotuspäätöstä rikkovia menettely tuskin kuitenkaan hidasti. Heillä oli kaupungissa varmasti läheisiä, jotka olivat valmiita antamaan heille suojan talostaan, kuten Agnisilla äitinsä ja lainsuojattomalla miehellä vaimonsa.

Karkotusten vastakohta oli arestiin asettaminen eli käytännössä kieltä poistua kaupungista. Arestiin jouduttiin turvautumaan tilanteissa, joissa kahdella ihmisellä oli keskeneräisiä asioita ja haluttiin huolehtia siitä, ettei toinen katoa ennen asian loppuun hoitamista. Arestiin asetettiin esimerkiksi kaupungissa vierailleita kauppiaita, joilla oli jonkun kaupunkilaisen kanssa keskeneräinen liiketoimi tai ristiriita.¹²⁴ Myös kaupunginpalvelijat osallistuivat arestien toimeenpanoon, ja näitä työtehtäviä suorittaessaan he kohtasivat ihmisiä eri säädyistä ja ammanteista.

---

¹²¹ Laitinen 2017, 139.

¹²² Toropainen 2020, 78.

¹²³ Laitinen 2017, 81.

¹²⁴ Laitinen 2017, 70.

Käytännössä kuka tahansa, jolla oli keskeneräisiä asioita toisen kanssa, saattoi pyytää raastuvanoikeudelta tämän toisen henkilön arestiin asettamista.¹²⁵ Kaupunginpalvelijan tehtävänä oli huolehtia oikeuden päättämän arestin toimeenpanon käytännönjärjestelyistä vahtia, ettei henkilö poistu kaupungista sekä tiedottaa asetetusta kiellosta myös muita virkamiehiä. Helmikuussa 1639 Turun raastuvanoikeudessa käsitellyssä tapauksessa todetaan, että ”kaupunginpalvelija Thomas asetti hänet matkustuskieltoon”. Tässä kyseisessä tapauksessa turkulainen liikemies Jacob Wolle vanhempi pyysi Turun raastuvanoikeutta asettamaan hänen veljenpoikansa Jacob Wolle nuoremman arestiin, koska heille oli tullut riitaa ja vanhempi Wolle halusi kieltää nuorempaa lähtemästä kaupungista, jotta he saisivat riidan sovittua. Raastuvanoikeus määräsi nuoremman Wollen arestiin 50 taalerin uhkasakolla.¹²⁶ Tapauksesta ilmenee myös se, että oikeuden näkökulmasta arestiin asettaminen oli erillinen toimenpide kuin arestiin määrääminen. Se katsottiin kaupunginpalvelijan työtehtäväksi eikä prosessi ollut valmis, ennen kuin kaupunginpalvelija oli työnsä tehnyt.

Arestiin asettaminen ei aina ollut kaupunginpalvelijalle yksinkertainen työtehtävä. Henkilö, joka oli tarkoitettu asetettavaksi arestiin, oli jo saattanut poistua kaupungista, jolloin asettaminen jäi toimittamatta loppuun. Toisinaan poistuminen kaupungista johtui liikeasioista, toisinaan tarkoitus oli vain lähteä karkuun määräystä jäädä arestiin. Jos arestiin määrätty poistui kaupungista tietoisena tai tietämättään arestista, hänet saatettiin haastaa uudelleen oikeuteen. Keskeneräisen asian selvittämisen jälkeen tuli arestiin asetetun hakea pormestarilta vapautus arestista ennen kuin hän saattoi uudelleen poistua kaupungista.¹²⁷ Huomattavaa on, että arestiin asettaminen, eli raastuvanoikeuden tahdon toteuttaminen käytännössä, oli kaupunginpalvelijalle soveltuva työtehtävä, mutta arestista vapauttaminen, mikä vaati uutta tilanteen arviointia ja viranomaispäätöksen tekemistä, oli pormestarin työtehtävä. Kaupunginpalvelijalla ei siis itsellään ollut toimivaltaa päätösten tekemiseen, ainoastaan muiden päätösten noudattamiseen.

Kaupunginpalvelijat osallistuivat kuitenkin arestista vapauttamiseen liittyviin työtehtäviin. Raastuvanoikeudessa käsiteltiin esimerkiksi kesäkuussa 1641 tapausta, jossa Turun hovioikeudessa aiemmin 50 dalerin sakkomaksuun tuomittu vahti Johan Larsson oli määrätty arestiin siihen asti, että hän maksaa sakon. Raastuvanoikeuden pöytäkirjaan on merkitty, että

---

¹²⁵ Laitinen 2017, 70.

¹²⁶ KA z:9, TRO 12.2.1639, 37. Alkuperäinen teksti: *Arrester bakom han aff Thomas stadstjänare.*

¹²⁷ Laitinen 2017, 70.

Larsson maksoi sakkonsa ja kaupunginpalvelijat Matts ja Grells ottivat maksun vastaan.¹²⁸ Arestiin asettamiseen ja siitä vapauttamiseen liittyvä menettely osoittaa kaupunginpalvelijoiden aseman ja merkityksen: he olivat nimenomaan suorittavan työn tekijöitä, joiden tehtävänä oli huolehtia niiden käytännöntason toimien toteutumisesta, joita julkisen hallinnon toteutuminen edellytti.

4.5 Vankeusrangaistuksen yleistymisen yhteiskunnan kehityksen mittarina

Kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin kuului myös vankien valvontaa. Rangaistusjärjestelmä siirtyi hitaasti 1600-luvulta alkaen sakoista ja ruumiinrangaistuksista kohti vapausrangaistuksia. Vapausrangaistuksia oli toki ollut jo aiemmin, mutta vankiloissa oli säilytetty lähinnä oikeudenkäyntejä odottavia tai henkilöitä, jotka eivät olleet kyenneet maksamaan velkojaan. Ajatus siitä, että vapausrangaistuksen saattoi määrätä tuomioksi rikoksesta, perustui luostareista lähtöisin olevaan kirkolliseen vapausrangaistukseen, joka tarkoitti salassa suoritettavaa katumusharjoitusta. Vapausrangaistuksen toimeenpano edellytti yhteiskunnalta korkeaa järjestäytyneisyyttä, jotta vankeja kyettäisiin säilyttämään, ruokkimaan ja valvomaan. Tähän järjestäytyneisyyden tasoon kyettiin vasta uuden ajan alusta alkaen.¹²⁹ Se, että vankien valvonta kuului kaupunginpalvelijoiden työtehtäviin, osoittaa osaltaan julkisen vallan järjestäytyneisyyden asteen kehittyneen myös Turussa.

Turun raatihuoneella sijaitsi vankikamareita ja varaskellari. Näissä olevat lähinnä joko odottivat raastuvanoikeudessa annettavia tuomioita tai suorittivat sakkotuomiota tai velkavankeutta.¹³⁰ Vapausrangaistus yleistyi hitaasti. Hyvä osoitus tästä on se, että vuosina 1635—1651 Turun raastuvanoikeudesta hovioikeuteen alistetuissa jutuissa määrättiin rangaistukseksi vapausrangaistus vain seitsemässä prosentissa kaikista jutuista. Lukumäärällisesti tämä tarkoitti kymmentä vapausrangaistukseen määrättyä vankia. Yleisimmin vapausrangaistukseen tuomittiin varkaudesta.¹³¹

Kaupunginpalvelijoiden vahtimat vangit eivät siis varsinaisesti vastanneet nykyajan käsitystä vangista sen perusteella, mistä syystä he vankilaan olivat joutuneet. Vankeuteen saattoi 1600-

---

¹²⁸ KA z:11, TRO 1.6.1641, 329.

¹²⁹ Pihlajamäki 2004, 99—100.

¹³⁰ Toropainen 2011, 23.

¹³¹ Karonen 1996 c, 76.

luvulla joutua myös poliittisista syistä, kuten esimerkiksi kuninkaan vastustamisesta. Lisäksi myös sotavoimista karanteita tuomittiin vankeuteen. Näitä kruunua vastaan tehdyistä rikoksista tuomitut vangit istuivat tuomionsa raatihuoneen sijaan Turun linnassa. Myös Turun akatemiolla oli omat vankikellarinsa konsistorin tuomiovallan alaisille henkilöille, jotka olivat syyllistyneet laittomiin tekoihin.¹³² Kaupunginpalvelijat eivät osallistuneet näiden vankien vahtimiseen, vaan heidän vastuulla olivat ainoastaan raatihuoneelle lukitut vangit.

Kaupunginpalvelijoiden tehtäviin kuului myös kuljettaa oikeuskäsittelyä odottavat henkilöt raatihuoneen varaskellarista oikeussaliin, kun heidän tapauksensa käsittelyvuoro saapui. Kesäkuussa 1639 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjaan on kirjattu, että kaupunginpalvelija haki oikeuskäsittelyyn tarvittun miehen pois kaupungin varaskellarista.¹³³ Epäiltyjen ja tuomittujen saattaminen oikeussalin ja vankilan välillä on ehkä yksittäisenä työtehtävänä pieni ja vähäpätöinen, mutta sekin on välttämätön, jotta oikeusjärjestelmä toimii sujuvasti.

Myös vankeus itsessään erosi uuden ajan alussa paljon nykyajan vankeuskäsityksestä. Koska vankeutta ei ymmärretty rangaistukseksi laittomasta teosta, vaan vielä arestiin laittamista pidemmälle meneväksi tavaksi kontrolloida ihmisten liikkumista jonkin oikeudellisen asian loppuunsaattamista odottaessa, ei siihen kohdistunut samalla tavalla ajatusta siitä, että vankeusajan tuli olla jollakin tavalla kurjaa. Vanginvartijoina toimineet kaupunginpalvelijat saattoivat esimerkiksi antaa vangeille erilaisia vapauksia ja jopa tuoda heille elintarvikkeita juhlien järjestämistä varten.¹³⁴

Sen lisäksi, että kaupunginpalvelijat vahtivat vankeja raatihuoneella ja hakivat pidätettäviksi määrättyjä henkilöitä, he myös kävivät hakemassa raatihuoneelle rikoksista epäiltyjä odottamaan oikeudenkäyntiä. Esimerkiksi tammikuussa 1640 Turussa naantalilainen leski Anna Sigfredsdotter jäi kiinni varastaessaan turkulaiselta porvarilta Lars Marcussonilta rahaa, tupakkaa ja tupakan piipun. Larsin piika todisti oikeudessa, että Lars oli saanut Annan kiinni kadulla ja lukinnut hänet kellariinsa kaupunginpalvelijan saapumiseen asti.¹³⁵ Kuten muutkin kaupunginpalvelijoiden toimenkuvaan kuuluvat tehtävät, myös tämä osaltaan ilmentää julkisen hallinnon kehittymistä. Lars olisi voinut toimittaa Annan putkaan myös itse, mutta hän koki oikeaksi menettelytavaksi hakea paikalle virkamiehen. Tämä osoitti myös, että

---

¹³² Toropainen 2011, 11 & 22.

¹³³ KA z:9, TRO 26.6.1639, 198.

¹³⁴ Toropainen 2011, 23.

¹³⁵ KA z:10, TRO 15.1.1640, 84.

vaikka kaupunginpalvelijat joutuivat usein näkemään vaivaa oman auktoriteettinsa eteen, eivät he olleet kaupunkilaisten silmissä pelkäämään kaupunkilaisten arkea haittaavia tärkeilijöinä, vaan kaupunkilaiset näkivät heidät myös tarpeellisena ja välttämättömänä osana hallintojärjestelmää.

Vaikka tuomiokirjoissa ei kerrota yksityiskohtia kaupunginpalvelijan työstä, voidaan rikoksista epäiltyjen noutamiseen liittyvän työtehtävän perusteella tehdä aihetta koskevia päätelmiä. Jotta kaupunginpalvelija on saatu paikalle noutamaan epäilty, on kaupunkilaisten pitänyt tietää, mistä tämän on voinut tavoittaa. Kaupunginpalvelijoiden työpiste oli raatihuoneella, mutta heillä oli myös paljon sellaisia työtehtäviä, jotka tapahtuvat sen ulkopuolella. Varmaa vastausta aiheesta ei lähdeaineistosta löydy, mutta yhdeksi vaihtoehdoksi jää se, että joku kaupunginpalvelijoista oli aina raatihuoneella päivystämässä hätätapausten varalta.

Tapaus herättää myös kysymyksen siitä, miten kaupunginpalvelija on kaupungissa kulkenut. Turku ei ollut uuden ajan alussa pinta-alaltaan kovin suuri, joten jalankin on pystynyt kohtuullisessa ajassa kulkemaan eri puolille kaupunkia. Huomioiden kuitenkin sen, että kaupunginpalvelijan on täytynyt myös kuljettaa muita henkilöitä, kuten tässä tapauksessa Annaa, voisi kuvitella, että hänellä on ollut käytössään hevoskärryt.

5 Hidas siirtymä kohti luotettavien virkamiesten valtaa

Turkulaiset uuden ajan alun kaupunginpalvelijat olivat välttämättömiä aikakautensa paikallishallinnon toteutumiselle. Heidän toimenkuvaansa kuului huolehtia monista oikeuden toteutumiselle välttämättömistä tehtävistä, joista monet yksittäisinä työtehtävinä kuulostavat pieniltä ja vähäisiltä, mutta jotka olivat edellytys paikallishallinnon sujuvalle toteutumiselle ja joista muodostui iso ja tärkeä kokonaisuus. Kaupunginpalvelijat muun muassa toimivat yhteistyössä muiden virkamiesten kanssa, olivat julkisen vallan kasvot kaupunkilaisille työskennellessään tehtävissä, joissa olivat suoraa yhteydessä kaupunkilaisten kanssa sekä huolehtivat monien rangaistusten ylläpidosta, mikä oli välttämätöntä laillisuuteen perustuvan hallinnon järjestämisen kannalta.

Huomattavaa kaupunginpalvelijoissa ja heidän työtehtävissään on myös se, että he alimman tason virkamiehinä eli alimpina julkisen vallan käyttäjinä symboloivat alkua hitaalle, mutta merkittävälle siirtymälle, joka johti siihen, että yhteiskunnallinen valta siirtyi pois kuninkaiden ja aateliston Jumalalta peräisin olevasta vallasta virkamiehille, joiden toimintaan ja osaamiseen kohdistui erilaisia vaatimuksia ja jotka eivät siten voineet toimia mielivaltaisesti. Prosessin seurauksena oli lopulta säätyrajojen poistuminen ja yhteiskunnan tasa-arvoistuminen.

Tämä tapahtui seurauksena erilaisten erioikeuksien poistumisesta ja siirtymisestä syntyperään perustuvasta vallasta virkaan ja koulutukseen perustuvaan valtaan. Uuden ajan alusta alkanut julkisen hallinnon kehitys ja vahvistuminen lisäsi virkamiesten määrää ja siten monipuolisti virkamiesten sosiaalisia taustoja. Erityisesti aateliston asema mureni tämän kehityksen seurauksena lähes täysin, koska virkatehtäviin asetettiin muodolliset pätevyysvaatimukset, mikä tarkoitti sitä, että niihin tähtääviltä henkilöiltä vaadittiin tiettyä osaamista, ei oikeanlaista sukupuuta. Tutkimusajankohdan kaupunginpalvelijat toimivat tämän kehityksen etulinjassa. Kaupunginpalvelijalta vaadittiin tietynlaista luonnetta ja persoonaa, jotta hän selviäisi viran hoitamisesta. He olivat myös varhainen esimerkki siitä, miten valtaan voi päästä kuka vaan syntyperästä riippumatta.

Vaikka kaupunginpalvelijoilla ei vielä 1600-luvun alkupuolella ollut muodollisia pätevyysvaatimuksia, mutta heidän odotettiin julkisen hallinnon virkamiehinä olevan ja toimivan kunniallisesti sekä luotettavasti. Tämä johtui siitä, että heillä oli paljon luottamukseen perustuvia työtehtäviä ja näiden tehtävien kunniallinen hoitaminen ruokki

heidän nauttimaansa luottamusta myös muilla osa-alueilla. Heidän toimiessaan esimerkiksi todistajina oikeustapauksissa, oli oikeuskäsittelyn kannalta oleellista vain se, että todistajana oli kaupunginpalvelija, ei se, millaisissa olosuhteissa hän oli todistamansa asian saanut tietää. Aina tämä luotettavuuden vaatimus ei toteutunut, vaan myös kaupunginpalvelijat jäivät kiinni rikkeestä. Tästä seurasi se, että hän sai rangaistuksen ja mahdollisesti joutui jopa jättämään virkansa. Ne kaupunginpalvelijat, jotka osoittautuivat luotettaviksi ja kunniallisiksi, saivat jatkaa virassaan vuosia tullen valituksi siihen aina uudelleen vuosittain järjestettävien vaalien kautta.

Huomattavaa kaupunginpalvelijoiden toiminnan tarkastelussa on se, että virheeksi ei laskettu sitä, että kaupunginpalvelija ei kyennyt suoriutumaan työtehtävästään. Oli esimerkiksi mahdollista, että toinen kaupunginpalvelija kävi suorittamassa loppuun sellaisen tehtävän, jossa ensimmäinen oli epäonnistunut tai että tehtävän, josta useimmiten vastasi vain yksi kaupunginpalvelija, suorittaminen vaati joskus paikalle kaksi kaupunginpalvelijaa sekä pormestarin. Tämä kertoo siitä, että julkisessa hallinnossa ymmärrettiin laajasti kaupunginpalvelijoiden virkatehtävien haastavuus ja alemman tason virkamiehiin kohdistuva auktoriteetin rakennusvaihe.

Kaupunginpalvelijoille rakentuva auktoriteetti toi haasteita työtehtävien hoitamiselle, koska siirtymä tavallisten ihmisten julkiseen vallankäyttöön oli vielä alussa. Tämä kehitys alkoi Ruotsin suurvaltakaudesta, jolloin oikeuslaitosta ja paikallishallintoa alettiin kehittää uuden, entistä modernimman valtion tarpeita silmällä pitäen. Tämä kehitys tapahtui kuitenkin pitkällä aikavälillä. Uuden ajan alussa yhteiskunta oli vielä hyvin hierarkkinen ja tässä hierarkiassa kaupunginpalvelijat olivat monessa suhteessa useiden muiden kaupungin asukkaiden alapuolella. Heillä oli silti virkamiehinä mahdollisuus käyttää toimenkuvaansa liittyvää valtaa myös itseään ylempiä kohtaan. Hallinnon kehitysprosessin myötä lisääntynyt sääntely ja byrokratia, aiheutti myös muutosvastarintaa. Kaupunginpalvelijat olivat usein tämän vastarinnan kohteena ja se ilmeni sekä fyysisenä että verbaalisena väkivaltana viranomaisia kohtaan kaupunkilaisten hakiessa rajojaan ja testatessaan asemaansa suhteessa virkamiehiin.

Lähdeaineiston perusteella voidaan myös sanoa, että kaupunginpalvelijoilla oli sellaisia lain ja järjestyksen valvontaan liittyviä tehtäviä, jotka nykyajassa mielletään poliisien, vartijoiden tai muiden turvallisuusalan viranomaisten tehtäviksi. Kaupunginpalvelijat esimerkiksi vahtivat vankeja, saapuivat paikalle selvittämään kaupunkilaisten erimielisyyksiä ja huolehtivat siitä, etteivät ei-toivotut henkilöt päässeet ylittämään kaupungin rajoja. Huomattavaa on, että

kaupunginpalvelijoiden toimeenpanemista rangaistuksista puuttuvat ruumiinrangaistuksiin ja niiden toimeenpanoon liittyvät tehtävät. Samalla se myös on osoitus siitä, että alimmankin virkamiehistön työtehtävät oli eriytetty toisistaan. Ruumiinrangaistuksiin ja niiden toimeenpanoon liittyvät tehtävät hoitivat kaupunginpalvelijan sijasta hierarkian alimmalla portaalla sijainneet pyövelit.

Tässä tutkimuksessa on keskitytty käsittelemään kaupunginpalvelijoiden työtehtävien merkitystä uuden ajan alun paikallishallinnolle sekä sitä, mitä alemman tason virkamiehistön kehitys kertoo julkisen hallinnon kehityksestä uuden ajan alussa. Tutkimuksen ulkopuolelle on rajautunut monta sellaista kaupunginpalvelijoihin, heidän työtehtäviinsä ja asemaansa osana yhteisöä liittyvää kysymystä, jotka jäävät vielä vaille vastauksia.

Lisää tutkimusta vaatii vielä esimerkiksi moni kaupunginpalvelijoihin henkilöinä liittyvä kysymys. Uuden ajan alussa säätyrajat olivat vielä hyvinkin vahvat ja kaupunginpalvelijat osana muuta alempaa virkakuntaa olivat kenties ensimmäisiä, jotka eivät näihin rajoihin mahtuneet. Tulevan tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, keitä kaupunginpalvelijoina työskennelleet miehet olivat, keitä he tunsivat, millainen oli heidän sosiaalinen elämämpiirinsä, tulotasonsa ja miten he mahdollisesti itsensä identifioivat? Kiinnostavaa olisi myös tutkia, millaisia sosiaalisia verkostoja kaupunginpalvelijoilla oli. Koska Turussa 1600-luvulla asui vielä suhteellisen vähän ihmisiä, on todennäköistä, että kaupunkilaiset tunsivat toisiaan useammasta eri yhteydestä. Oliko asia näin myös kaupunginpalvelijoiden ja heidän työssään kohtaamiensa ihmisten osalta? Oliko mahdollista, että kaupunginpalvelija joutui esimerkiksi saattamaan ulos kaupungista omia sukulaisiaan vai tunnettiinko näiden osalta jo jonkunlaisia esteellisyysäädöksiä? Tuleva tutkimus antaa toivottavasti vastauksia näihin kysymyksiin, jotta uuden ajan alun julkista vallankäyttöä ymmärrettäisi paremmin sen kohteena olevien ihmisten näkökulmasta.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Julkaisematon alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (-1809)

Turun kämnerinoikeuden (TKO) tuomiokirjat z:171 (1639—1641)

Turun raastuvanoikeuden (TRO) tuomiokirjat z:9—11 (1639—1641)

Lähdejulkaisut

Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki liitteineen. Muinaisruotsista suomentanut Abraham Kollanius. Julkaissut Martti Rapola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 82, osa III, 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1926.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Seppo: Seksuaalirikollisuus, kontrolli ja yhteiskunta 1500- ja 1600-luvuilla. *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin.* Toim. Sari Forsström. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1/1996, Helsinki, 1996. Barrington

Einonen, Piia: Herroista narreiksi – Raadin kunnian määrittely osana kaupunkihallinnon uudistuspyrkimyksiä ja vallan demonstroimista 1600-luvun alkupuolen Tukholmassa. *Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta.* Toim. Jari Eilola. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 6, Jyväskylä, 2003.

Haikari, Janne: *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä. Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2009.

Halila, Aimo: *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1942.

Heikkinen, Antero: *Uuden aikakauden kynnyksellä. Elämä varhaismodernissa Euroopassa.* Gaudeamus, Helsinki, 2018.

Ihalainen, Pasi & Valtonen, Heli: *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa.* Gaudeamus, Helsinki, 2022.

Julku, Maria: *Vallan ja tiedon rajamailla. Kruunun ja Pohjanmaan käskynhaltijoiden vallankäyttö 1600-luvun alussa.* Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Oulu, 2022.

Karonen, Petri: Kuninkaan luottomiehiä, siniverisiä puoluejunkkareita, päteviä byrokraatteja ja säätyläisten parhaimmistoa. Virkamiehet ja yhteiskunnan muutos uuden ajan alussa (noin 1520—1810). *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa.* Toim. Heikki Roiko-Jokela. Kopi-Jyvä Oy, Jyväskylä, 1996 a.

Karonen, Petri: *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620—1660).* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 1996 b.

Karonen, Petri: A life for a life versus Christian reconciliation: Violence and the process of civilization in the towns of the kingdom of Sweden during the years 1540—1700. *Five Centuries of Violence in Finland and the Baltic Area.* Toim. Mirkka Lappalainen. Publications of the History of Criminality Research Project, Helsinki, 1998.

Karonen, Petri: *Pohjoinen suurvalta. Suomi ja Ruotsi 1521—1809.* Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2020.

Karonen, Petri: Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat. Rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa (noin 1540—1660). *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin.* Toim. Sari Forsström. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1/1996, Helsinki, 1996 c.

Karonen, Petri: ”Raastuvassa tavataan” – Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 1995.

Karonen, Petri: Teräväkielinen ja liukas, mutta kruunulle korvaamaton virkamies: tapaustutkimus murroskauden hallinnosta 1620—1630-luvun Turussa. *Ennen ja nyt: historian tietosanomat*. (21) 5/2021, 35—48.

Karonen, Petri & Villstrand, Nils Erik: Korruptio ja huono hallinto tutkimuskohteena varhaismodernissa Ruotsissa: näkökulmat, menetelmät ja mahdollisuudet. *Ennen ja nyt: historian tietosanomat*. (21) 5/2021, 1—12.

Keskinen, Jarkko: Luotto, luottamus ja maine -1800-luvun liiketoiminnan kulmakivet. *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Toim. Jarkko Keskinen ja Kari Teräs. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku, 2008.

Laitinen, Riitta: *Order, Materiality, and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden*. Amsterdam University Press, Netherlands, 2017.

Lamberg, Marko: Trying to Survive as a Harlot-Thief in an Early Modern Urban Community. *Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500—1800*. Toim. Petri Karonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2009.

Lidman, Satu: Jumalattomat, kunniattomat ja epäilyttävät. Elämää varhaismodernin oikeusturvan marginaalissa. *Vieras, outo, vihollinen. Toiseus antiikista uuden ajan alkuun*. Toim. Marja-Leena Hänninen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 2013.

Magnusson, Lars: *Äran korruptionen och den borgerliga ordningen. Essäer från svensk ekonomihistoria*. Atlantis, Stockholm, 2001.

Moore, Barrington Jr.: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Penguin University Books, 1966.

Nurmiainen, Jouko: *Edistys ja yhteinen hyvä vapaudenajan ruotsalaisessa poliittisessä kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2009.

Nygård, Toivo: *Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 1989.

Nygård, Toivo: Uudenaikaisen valtion synty Ruotsiin. *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa*. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Kopi-Jyvä Oy, Jyväskylä, 1996.

Pihlajamäki, Heikki: *Johdatus varhaismoderniin oikeushistoriaan*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut, Helsinki, 2004.

Pöysä, Jyrki: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. *Vaeltavat metodit*. Toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu, 2010.

Ranta, Raimo: *Turun kaupungin historia 1600—1721. Toinen nide*. Turun kaupunki, Turku, 1975.

Savolainen, Panu: *Tirkistelyä förmaakeihin ja ylishuoneisiin. Turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa*. Turun museokeskus, Turku, 2014.

Tiihonen, Seppo & Tiihonen, Paula: *Suomen hallintohistoria*. Valtion koulutuskeskus, Helsinki, 1983.

Toivo, Raisa Maria & Miettinen, Riikka: Johdanto: Varhaismoderni lomittunut yhteiskunta. *Varhaismodernin yhteiskunnan historia. Lähestymistapoja yksilöihin ja rakenteisiin*. Toim. Raisa Maria Toivo & Riikka Miettinen. Gaudeamus, Helsinki, 2021.

Toropainen, Veli Pekka: Vankikistu, varaskellari ja karsseri – Turkulaista vankeinhoidon historiaa ajalta ennen Kakolaa. *Linnasta linnaan. Turkulaista vankielämää 1500-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Turun seudun sukututkijat ry:n työryhmä. Turun seudun sukututkijat ry, Turku, 2011.

Toropainen, Veli Pekka: Pyöveli, mestarismies, skarprättäri – Turun lääninmestaaajien minäkuva 1643—1722. *Ennen ja nyt: historian tietosanomat* (14) 3/2014.
<https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108591/63595> [haettu 30.9.2023].

Toropainen Veli Pekka: *Päätäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623—1670*. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto, Turku, 2016.

Toropainen, Veli Pekka: *13 pyöveliä – Päättöntä menoa 1600-luvun Turussa*. Turun museokeskus, Turku, 2020.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2017.

Virrankoski, Pentti: *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turun yliopiston Suomen historian laitos, Turku, 1970.

Välimäki, Mari: *Kämnerissä, konsistorissa ja tuomiokapitulissa – esiaviollisen seksin tutkiminen ja tuomitseminen turkulaisissa tuomioistuimissa 1600-luvulla*. Turun yliopisto. Julkaistu 31.1.2014. <https://www.utupub.fi/handle/10024/162571> [haettu 17.9.2023].

Välimäki, Mari: *Rikotut lupaukset. Esiaviolliset suhteet ja toimijuus Ruotsin yliopistokaupungeissa 1600-luvun lopulla*. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto, Turku, 2021.

Ylikangas, Heikki: What happened to violence? An analysis of the development of violence from mediaeval times to the early modern era based on Finnish source material. *Five Centuries of Violence in Finland and the Baltic Area*. Toim. Mirkka Lappalainen. Publications of the History of Criminality Research Project, Helsinki, 1998.

Zand, Dale E.: Trust and Managerial Problem Solving. *Administrative Science Quarterly* (17) 2/1972. <https://www.jstor.org/stable/2393957> [haettu 28.10.2023].

Ågren, Maria: Introduction, Making a Living, Making a Difference. *Making a Living, Making a Difference. Gender and Work in Early Modern European Society*. Toim. Maria Ågren. Oxford University Press, New York, 2017 a.

Ågren, Maria: *State as master: Gender, state formation and commercialization in urban Sweden, 1650-1780*. Manchester University Press, United Kingdom, 2017 b.

Liitteet

Liite 1. Luettelo Turun keskeisimmistä kaupunginpalvelijoista 1639—1641

Thomas mainitaan ensimmäisen kerran aineistossa 12.2.1639 ja viimeisen kerran 23.6.1641 yhdessä Grellsin kanssa. Hänet mainitaan sekä raastuvanoikeuden että kämnerinoikeuden aineistossa. Thomasin työtehtävinä mainitaan arestiin laittaminen ja todistaminen sekä yhdessä Grellsin kanssa haasteen toimittaminen ja henkilön seuraaminen.

Grells mainitaan ensimmäisen kerran 4.3.1640 ja viimeisen kerran 23.6.1641 yhdessä Thomasin kanssa. Suurin osa hänen työtehtävistään painottuu aineiston perusteella kämnerinoikeudessa käsiteltyihin asioihin, mutta viimeinen maininta hänestä on Thomasin kanssa raastuvanoikeuden pöytäkirjassa mainittu seurantatehtävä. Yksin hän on suorittanut pääasiassa todistamiseen liittyviä tehtäviä.

Matts mainitaan ensimmäisen kerran 5.8.1639 ja viimeisen kerran 3.7.1641. Hänet mainitaan sekä raastuvanoikeuden että kämnerinoikeuden tuomiokirjoissa. Matts suoritti monipuolisesti erilaisia työtehtäviä, mutta eniten hän toimi todistajana ja suoritti henkilöiden etsintään liittyviä työtehtäviä.

Hindrichin ensimmäinen maininta on 3.4.1639 ja viimeinen maininta 11.4.1640. Hänetkin mainitaan sekä raastuvanoikeuden että kämnerinoikeuden tuomiokirjoissa. Hindrichin työtehtäviin kuului muun muassa vankien valvontaa ja todistaminen. Hän oli myös syytettynä virkarikoksesta.